

Anmeldelser

Jens Normann Jørgensen og Pia Quist: Unges sprog. Hans Reitzels Forlag, København 2008. 187 sider, 248 kr. ISBN 978-87-4125-099-1.

De unges sprog er genstand for evig bekymring hos forældre, lærere og almindeligt sproginteresserede: Hvad skal der blive af vores sprog når de unge taler som de gør? Der er ikke noget at være bange for, messer sprogforskerne fra tid til anden i medierne, og med bogen *Unge sprog* er det forfatterens hensigt at gentage disse »beroligende formaninger (...) nu på en mere kvalificeret og nuanceret måde, end 30 sek. i et radiointerview giver os mulighed for« (s. 9). I bogen sættes de unges sprog ind »i den sprog- og socialhistoriske sammenhæng, som er nødvendig, for at man kan forholde sig kvalificeret til unges sprog« (s. 10), og bogen henvender sig »til alle andre end lige vores sprogkollegaer« (s. 10) hvorfor undertegnede altså ikke er i målgruppen. Formidlingen til målgruppen »ikke-kollegaer« er til gengæld forbilledlig. At få formidlet sprogvitenskabeligt stof til ikke-akademikere er en kunst forfatterne mestrer; tonen er netop ikke-akademisk med mange konkrete eksempler og uden en masse (i denne sammenhæng) forstyrrende referencer.

Kapitlerne i *Unge sprog* er inddelt i to overordnede grupper: I kapitel 1, 2 og 3 får vi de sammenhænge, den baggrund og den forklaring af komplekse begreber i forbindelse med unges sprog som det netop er forfatterens hensigt at formidle, og i kapitel 4, 5, 6 og 7 får vi den (lovede) konkrete viden om de sproglige træk som er særlige for de unges sprog. Så det er ikke bare formidlingen til den ønskede målgruppe der må siges at være lykkedes for forfatterne, også det erklærede formål med bogen nås med en prisværdig rød tråd gennem det meste af værket.

Hvad er det så for baggrunde, sammenhænge og konkret viden om unges sprog man ikke får tid nok til at forklare i et radiointerview? Kapitel 1 opridses den meget vigtige skelnen mellem *ungdomssprog* (»dvs. sprog som man holder op med at bruge som voksen«, s. 11) og *unges sprog* (dvs. »sprog, der udvikles i ungdomsårene, og som kommer til at karakterisere generationens sprog hele livet«, s. 11). Forskellen på disse begreber er væsentlig at få videreformidlet fordi den nuancerer opfattelsen af unges sprog som fremtidens sprog: Ungdomsproget er kun noget man taler når man er ung, så hvis man frygter at de unges sprog er fremtidens sprog, kan man trække vejret roligere – det er nemlig ikke nødvendigvis tilfældet. Vi får i kapitlet også at vide hvordan begrebet »ungdom« kan afgrænses og defineres, hvordan ungdom og ungdomsbegrebet er blevet opfattet gennem tiden, og begreber som ungdomskultur, ungdomsidentitet, subkultur og stil diskuteres.

Det meget væsentlige paradoks, at unges sprog og kultur efterstræbes, mens det samtidig kritiseres, orienteres læseren også om. I det hele taget anskueliggør kapitel 1 på glimrende vis kompleksiteten og strukturerne bag ungdomsbegrebet og giver dermed den nødvendige baggrundsviden når man forholder sig til unges sprog.

Kapitel 2 handler om sprog som begreb. Her gøres læseren bekendt med mange forskellige sider af sproget (opbygning, sprogsyn, hvad man kan med sprog), men det er lidt vanskeligt at forstå kapitlets relevans i forhold til bogens formål og i forhold til bogens erklærede målgruppe – en relevans som ellers stort set lykkes i resten af bogen. Behøver læserne fx at tilegne sig viden om morfologi (s. 39), modsætningen mellem læberundede vokaler og læbespredte vokaler (s. 42, jf. også udtaleformler s. 65) eller det universalgrammatiske sprogsyn (s. 44) for at forstå baggrunden for de unges sprog? Man undrer sig også lidt over en konstatering som at *goddag* i dag er den neutrale starthilsen, og *dav* den uformelle – det er vist længe siden det var tilfældet!

I kapitel 3 bliver læseren bekendt med væsentlige forhold vedrørende sprogkorrekthed, baggrunden for danske sprognormer, holdninger til unges sprog, hvordan sproget forandrer sig, gruppesprog og identitet. Alt sammen relevant og uden tvivl udfordrende læsning for ikke-sprogfolk – og derfor vigtig læsning.

Kapitel 4 indleder resten af bogens meget oplysende kapitler om det karakteristiske for de unges sprog. Her behandles bl.a. pendulord, det karakteristiske for slang gennemgås (med et glimrende empirisk eksempel), vanskelighederne ved at definere slang berøres og gode eksempler fra gamle slangordbøger anskueliggør at slang også blev betragtet som grove løjer i gamle dage – så der er ikke noget der tyder på at det er blevet værre. Den væsentlige forskel på bandeord og skældsord, som ofte glemmes i den offentlige debat om det rå sprog, belyses, og læseren bliver bekendt med undersøgelser der viser at unge og ældre bruger lige mange bandeord, at drenge bander mere end piger, og at *luder* ikke er et særligt frekvent ord blandt unge. Når bogen på denne måde opsamler den forskningsmæssige viden vi har på det ungdomssproglige felt, kommer den virkelig til sin ret.

Globalisering og multietnisk dansk er temaer som tages op i kapitel 5. De unges sproglige virkelighed i en globaliseret tid anskueliggøres, og afsnittet om multietnolekt, hvad det er, og hvilke misforståelser der er knyttet til forestillingen om indvandrer dansk, er eksemplarisk formidlet og yderst informationsrigt. Væsentlig er også fremstillingen af kompleksiteten i begreber som multietnolekt vs. stil (det er ikke kun indvandrerunge der bruger multietnolekt). Skitsen af engelskdebatten i kapitlet synes dog at være langt fra bogens emne: Gennemgangen af forskellige syn på »truslen fra engelsk« og »engelsk-liderlige uddannelsespolitikere« (s. 141) er ikke umiddelbart med til at skabe den kvalificerende baggrundsviden om unges sprog som er bogens mål – i stedet ville det have været relevant at referere til konkrete undersøgelser af unges brug af engelsk.

Kapitel 6 berører de mere interaktionelle sider af ungdomssproget som fx de unges diskurspartikler (det hyppige *ligesom* har en funktion!) og citationspraksis

(fx »Julie hun kom bare sådan hen og sagde »hej« sådan »nåja men hej«« (s. 157)), og i kapitel 7 bliver læseren bekendt med unge og den nye teknologi som msn-beskeder, computerens funktion i frikvartererne, sms/chat og graffiti.

Trods den glimrende formidling, det vigtige emne og den generelt meget oplysende bog har jeg en overordnet indvending som nok skyldes (min) genreforvirring. Læser man bagsideteksten på bogen, lægges der op til en populærvidenskabelig bog eller undervisningsbog der oplyser om de unges sprog så alle kan følge med: Forfatterne »behandler (...) centrale aspekter af de unges sprogbrug«, og forfatterne »definerer« og »beskriver« (bagsiden). Den samme saglige, neutrale genre lægges der også op til i forordet, og formidling af viden over meninger kommer frem i denne passus: »Der er mange meninger om de unges måder at tale på. Men meningene bunder ikke altid i viden« (s. 11) – en sådan erklæring lægger også op til en (populær)videnskabelig fremstilling. Meget af tiden lever bogen da også op til denne genreforventning, men ofte indfinder der sig en fornemmelse af at man snarere er ved at læse en debatbog. Der er intet i vejen med debatbøger, det ville faktisk have klædt bogen at springe fuldt ud i debatgenren hvor den frit og utvungent havde kunnet give udtryk for de holdninger der findes i bogen. Men når man forventer »viden«, og man i høj grad får »meninger« sammen med denne »viden«, bliver man lidt i tvivl om denne videns karakter: Er fx alle forskningsresultater vedrørende de unges sprog viderefornet, eller er det kun dem som stemmer overens med forfatternes holdninger, dvs. dem som fremmer et forsvar af de unges sprog? I min egen generationsundersøgelse (*Generationssprog i mundtlig interaktion. En sociolingvistisk undersøgelse af generationsspecifikke sproglige og interaktionelle træk i tre generationers talesprog*, Ph.d.-afhandling indleveret ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, maj 2008) har jeg fået afkræftet myten om at unge bruger flere bandeord end andre generationer – et resultat som er viderebragt i *Unge sprog*. Til gengæld foretog jeg i samme afhandling en analyse af generationernes brug af engelske lån, og her blev myten bekræftet: De unge bruger flere lån end de ældre generationer. Det sidste resultat er ikke taget med i bogen *Unge sprog*. Jeg er meget enig med forfatterne i at det er vigtigt at forsvare de unges sprog mod de fejlopfattelser der flourer mange steder, men det er vigtigt at dette forsvar bygger på forskningsresultater som giver belæg for det, så forsvaret ikke bare bliver en formidling af en holdning og årsag til at nye fejlopfattelser opstår.

Oplevelsen af at *Unge sprog* måske burde have været en debatbog, styrkes også af den polemiske tone flere steder. Man kan på grund af denne frygte at der graves endnu dybere grøfter mellem dem der fordømmer de unges sprog (ofte lægmand), og dem der forsvare det (ofte sprogforskere). Det kunne have været forfriskende hvis bogen i stedet havde bygget bro mellem disse holdninger ved hjælp af forskningsresultater. En gennemgående figur som optræder i bogen, og som især er medvirkende til en opkridning af fronterne, er »de sure gamle mænd«. Begrebet bruges til at gøre grin med dem der »synes, at deres egen (og deres forestilling om forfædrenes) måde at tale på er den rigtigste« (s. 9):

De sure gamle mænd er dem, der mener at have ret til at bestemme over andres sprog. Det er dem, der skælder ud på folk for at bruge sprog, som de sure gamle mænd ikke selv bruger. Ifølge de sure gamle mænd skal sprog lyde på præcis én måde, og alt andet er ukorrekt (s. 58).

Parodien er ganske morsom, men i længden trættende på grund af den ensidige synsvinkel og fraværet af de sure gamle mænds mulighed for at tage til genmæle over for en svada som fx denne:

I diskussionerne om den engelske indflydelse på dansk er der tre standpunkter, der er imod engelsk. Det første er de sure gamle mænds højtråbende skældud på de unge menneskers brug af engelske udtryk sammen med dansk. Bag det gemmer sig kravet om renhed og forestillingen om, at dansk kan bevares, som det er. Det standpunkt finder man i mange sammenhænge hos folk, der ikke bryder sig om, at verden ændrer sig. Vi kan ikke gøre andet for at hjælpe disse mennesker end at beklage dem. En gang i mellem er vi nødt til at sige fra over for deres standpunkter, blandt andet når de har så ødelæggende magt, som de har i det danske uddannelsessystem (s. 140).

Også påstande som »Kreativitet er værdsat blandt unge« (s. 70) og »De unge taler hurtigt og energisk« (s. 67), som ikke er underbygget med forskningsresultater (der findes mig bekendt ikke undersøgelser af dette), er ærgerlige digressioner der bringer læseren væk fra det erklærede formål med bogen: Viden i stedet for meninger!

Min oplevelse af genreforvirring skal dog ikke skygges for at der er tale om en vigtig og i øvrigt glimrende bog.

Marianne Rathje

Lars Holm og Helle Pia Laursen (red.): En bog om sprog – i daginstitutioner. Analyser af sproglig praksis. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, København 2009. 176 sider, 188 kr. ISBN 978-87-7684-279-6.

Forskning i børnesprog har især interesseret sig for barnets tilegnelse, udvikling og brug af sprog, som den former sig gennem samtaler mellem barnet og forældre i hjemmet. Danske børn tilegner sig naturligvis sprog i den sammenhæng, men helt karakteristisk for danske forhold er, at næsten alle børn indskrives i en daginstitution fra deres første leveår og således meget tidligt gør sig sproglige erfaringer uden for hjemmet.

Antologien *En bog om sprog – i daginstitutioner. Analyser af sproglig praksis*

redigeret af Lars Holm og Helle Pia Laursen, bidrager til en beskrivelse af forholdet mellem social praksis i daginstitutionen og barnets sproglige erfaringer herfra. Der gives ikke beskrivelser af et eller flere børns sproglige tilegnelsesprocesser eller udviklingsforløb, ligesom der med redaktørernes ord heller ikke gives en introduktion til hverken dansk grammatik eller almene kommunikationsmodeller (s. 15). Et særligt sprogsyn samler dog de forskellige bidrag, idet det antages, at betydning skabes i og som sociale praksisser. Sprogtilægnelsen betragtes ikke alene som en kognitiv proces, men også som en interaktionel og social proces. De rammer, daginstitutionen skaber for sproglig udfoldelse og for det enkelte barns muligheder for deltagelse, har derfor afgørende betydning for de sproglige erfaringer, barnet gør sig i daginstitutionen. De sociale og sproglige praksisser, som børn indgår i, vil grundlæggende være forankret i institutionslivets særlige forståelser af børns trivsel og udvikling. Børnene selv vil bidrage til denne praksis med de forskellige sproglige erfaringer, de har gjort hjemme. De erfaringer er imidlertid underlagt andre sociale betingelser og praksisser. I daginstitutionen vil børnene hovedsageligt indgå i polyadiske samtaleformer frem for dyadiske, og de vil møde en række sproglige praksisser, som de ikke kender hjemmefra. Visse sproglige praksisser formes ud fra kendte og ekspliciterede regler for fx deltagelse, proces og produkt, mens andre praksisser formes af uformelle forventninger, og endelig vil forskellige sproglige praksisser værdisættes forskelligt. Børns sproglige udvikling, tilegnelse og sprogbrug er således indlejret i denne kompleksitet af sociale processer, som redaktørerne beskriver i det indledende kapitel.

Gennem tilegnelsen og udviklingen af de sproglige praksisser, som kendetegner daginstitutionens praksisformer, bliver børnene (måske) en del af institutionens fællesskab. Antologiens tre første artikler beskriver fra forskellige synsvinkler, hvordan børn og voksne former dette fællesskab gennem forskellige sproglige praksisser. Antologiens tre øvrige artikler vedrører den institutionelt forankrede evalueringspraksis, man anvender for at vurdere, om barnet nu kan siges at høre til dette sproglige (og således også sociale) fællesskab.

Antologiens første del omhandler »Hverdagens sprogbrugspraksis i daginstitutioner«. De grundlæggende værdier for og forståelser af børns trivsel og udvikling spiller en afgørende rolle for al praksis i en daginstitution. Det afspejler sig i de måder, rummene bruges og indrettes på, i organiseringen af dagens tid og dens løbende aktiviteter, og i de relationer, deltagerne etablerer. Forhold man betragter som selvfølgeligheder – indtil man ser med den fremmedes øjne. Sådant et blik tilbyder Charlotte Palludan i en sammenlignende analyse af en catalansk og dansk daginstitution. Det afgørende skel mellem de to kulturers måder at organisere børns hverdag finder Charlotte Palludan i den analytiske kategori *stemning*. De sociale og sproglige praksisser (stemninger) i den catalanske børnehave var præget af saglighed, hvor man vægtede, at barnet fik indsigt i og mulighed for at udvikle viden om forhold af kulturel, intellektuel og social art. Derimod var den sociale og sproglige praksis i den danske institution rettet mod barnets personlige udvikling og den personlige relation mellem barnet og pædagogen. At blive en del

af dette fællesskab fordrede, at det danske børnehavebarn udviklede en sensitivitet over for den personlige stemning, da det var inden for rammerne af den praksisform, barnet havde mulighed for at udtrykke sig og blive hørt.

Børns indbyrdes personlige relationer har imidlertid også betydning for barnets sproglige og personlige udvikling. Med fokus på den børnestyrede sociale leg som en genkommende aktivitet i børnenes samværsformer i børnehaven undersøger Martha Sif Karrebæk, hvordan barnet gennem forskellige sproglige og ikke-sproglige strategier opnår status som deltager i en (lege)gruppe. I et ni måneders langt observationsforløb fulgte Karrebæk et tosproget barn med henblik på at undersøge hans kommunikative og sociale udvikling. Som alle andre børn søgte han fællesskabet med de andre børn gennem legen, men han opnåede aldrig andet end en marginal deltagerposition i den periode, observationen pågik. Analysen viser, at vejen til det læringsrum, som leg ellers kan tilbyde det sproglærende barn, kan være både lang og måske ligefrem ufremkommelig. Analysen viser endvidere, at barnets tilegnelse af sprog altid vil være indlejret i interaktive og således sociale processer. Derfor er det aldrig op til det enkelte barn at tilegne sig sprog, da den proces altid involverer gruppen, barnet søger at blive en del af. Det er en vigtig indsigt, som både må inddrages i beskrivelsen af det tosprogede såvel som det etsprogede barns sproglige udvikling og i evalueringen af barnets sproglige kompetencer.

Et andet sprogligt fællesskab finder man i brugen af grafiske symboler, skriftsproget. Helle Pia Laursen beskæftiger sig med børns (første) erfaringer med skriftsproget i et socialemiotisk perspektiv, hvori tilegnelsen af skriftsystemer ses som en proces »hvor igennem børn skaber betydning ud fra den information der er tilgængelig for dem i de sociale fællesskaber, de indgår i« (s. 80). Det er interessant, at børn ofte ganske tidligt retter deres opmærksomhed mod skriftsproget, dels gennem talen om skrift, dels gennem egne eksperimenter med forskellige skriftsproglige udtryk. Der igennem opnår de viden om, hvordan skriftsproget fungerer, og hvordan man producerer og fortolker grafiske symboler. Hvornår, hvordan og i hvilket omfang barnet gør sig erfaringer med skriftsproget afhænger af, hvordan omgivelserne møder barnets udtrykte skriftsproglige erfaringer, og hvilken værdi disse tillægges. Børn gør sig således tidligt meget forskellige erfaringer med skriftsproget, hvorfor daginstitutionen har en privilegeret position som det sted, hvor alle børns opmærksomhed over for skriften kan stimuleres.

Antologiens anden del omhandler »Sproglig evaluering som social praksis«. Denne del indledes med Lars Holms artikel »Sproglig evaluering i daginstitutioner«. Foruden at give et nyttigt overblik over de forskellige former for evalueringer, man anvender i daginstitutionen, viser Holm i sin analyse, at en sproglig evaluering altid vil bygge på et særligt *syn*: De evalueringsmaterialer, der især anvendes, baserer sig overordnet på enten et strukturelt eller et interaktionelt orienteret syn på sprog. I evalueringsmaterialet måles barnets sproglige udvikling enten ud fra et normbaseret syn på sproglig udvikling, hvor man vurderer, hvornår

og hvordan barnet falder uden for rammen af alderssvarende sprog, eller et kriteriebaseret syn på sproglig udvikling, hvor man vurderer barnets sprog (fx ordforråd) på forskellige trin. Endelig bygger evalueringerne på et særligt syn på kundskab, dvs. hvilke former for ord man antager barnet skal have kendskab til, og hvilken specialviden man anerkender (eller ikke anerkender). I evalueringspraksissen er der således »indlejret bestemte normer for barneliv og sproglig udvikling« (s. 123), der forudsætter en særlig socialisation (fx et særligt kendskab til bestemte spil, legesager etc.). Artiklen bidrager til at belyse den særlige udfordring, som den sproglige evalueringspraksis står over for. På en gang søger den at styrke børns sproglige udvikling og på samme tid har den »en udgrænsende funktion gennem de bestemte normalitetsforestillinger om sproglig udvikling« (s. 106). Den sproglige evalueringspraksis har således effekter på flere niveauer. Det viser de to følgende artikler på glimrende vis.

I mange år har man brugt sproglige evalueringer, der skal afdække specialpædagogiske behov. Senere er man begyndt at bruge evalueringer, der skal afdække tosprogede børns sproglige niveau, og som et tiltag fra 2007 skal kommuner tilbyde alle børn i treårsalderen en sproglig evaluering. Mette Askjær Larsen og Annette Breinholt behandler i artiklen »Tosprogethed som referenceramme for sprog-vurdering« den evalueringsform, der bruges til at afdække specialpædagogiske behov. Denne evalueringsform bygger på et strukturelt sprogsyn, der antager, at sproglige færdigheder relaterer sig til bestemte udviklingstrin. Når denne test anvendes med henblik på at vurdere tosprogede børns specialpædagogiske behov, er der risiko for, at de forskellige stadier som tosprogede børn gennemløber forveksles med specifikke sprogvanskeligheder. I artiklen præsenteres vi for to pigers sprogbrug i forskellige samtalsituationer. De var begge indstillet til talepædagog med en formodning om, at de havde specifikke sprogproblemer. I en sammenlignende analyse af de to børns kommunikative strategier, herunder kodeskift og pragmatisk kompetence, samt de grammatiske strukturer, der kan karakteriseres som almene intersprogstræk, vises det, at kun det ene barn udviser et sådant behov, mens det andet barn er i en fremadrettet tilegnelse af sit andet sprog. Artiklens forfattere argumenterer derfor for, at den sproglige vurdering af barnet bør tage udgangspunkt i normen om *integreret tosprogethed*. I denne tilgang opfattes sprogene hos det tosprogede barn ikke som »separate størrelser, men som et netværk med forbindelser inden for det enkelte sprog og samtidig også på tværs af sprogene« (s. 155). Forståelsen af tosprogethed som et integreret hele og ikke som summen af to enkelte sprog bør være referencerammen for den sproglige evaluering.

Line Møller Daugaards artikel »Et interaktionelt perspektiv på evaluering af børns sprog – om at skabe betydning i evalueringssamtaler« handler om, at de færdigheder barnet måles på, produceres i selve evalueringsforløbet. I et konversationsanalytisk perspektiv analyseres udvalgte sekvenser fra evalueringsformen 'den frie samtale', som danner grundlag for en sproglig evaluering af en gruppe tosprogede børn i alderen 6-7 år. Her viser hun, at den samtale, der etableres i høj grad afhænger af det samspil, der foregår mellem barnet og den voksne. Først og

fremmest skal barnet imødekomme evalueringssamtalens forventning til barnets sproglige adfærd som koncentreret, talende og initiativrig. De forventninger indfries langt fra altid, og barnets taleproduktion afspejler sig således heri. I den frie samtale testes endvidere barnets forståelse. Anlægges et interaktionelt perspektiv på samtalen (i almindelighed og i denne sammenhæng) viser det sig, at taleren og lytteren sammen skaber forståelse, betydning og funktion. Barnets demonstrerede forståelse er således ikke alene barnets ansvar. Det forhold må nødvendigvis tages i betragtning, når samtalematerialet efterfølgende vurderes med henblik på barnets sproglige kompetencer, for som Daugaard påpeger, er samtalekompetencer ikke noget barnet har (eller ikke har) uafhængigt af den konkrete interaktionelle sammenhæng, sproget indgår i. Line Møller Daugaard foreslår, samstemmende med Holm (s. 114), at man inddrager observationer af de færdigheder, børn demonstrerer i den sociale leg, da det vil give mulighed for »at undersøge koordinationsprocesser uden om den dominerende magtfaktor, som de voksne udgør« (s. 147). Karrebæks analyse viste imidlertid, at den relation børnene etablerede indbyrdes så langt fra var magtfri. Det er således en stor udfordring at udvikle en sproglig evalueringspraksis, der tager højde for, at børns sproglige udvikling og praksis etableres i et komplekst samspil af sociale og sproglige processer.

Institutionen betragtes som det sted hvor såvel den sociale reproduktion som den sociale forandringsproces finder sted. Med redaktørernes ord spiller det »en central rolle hvordan daginstitutionen håndterer sproglige forskelle« (s. 10). Med sproglige forskelle tænkes her både på de sproglige forskelle, der skyldes sociale betingelser, og på børn, som ikke har dansk som det eneste sprog. I faglitteraturen skelner man almindeligvis mellem tilegnelsen af første og andet sprog, men fordi denne antologi har fokus på sproglige praksisser i daginstitutionen, finder man netop ofte sideordnede og ikke underordnede beskrivelser af de særlige forhold og udfordringer tosprogede børn møder (og mødes med) i daginstitutionen. Det er en af bogens styrker, at den formår at favne samme problemstilling med inddragelse af *alle* børns erfaringer med daginstitutionens praksisser.

Det er en udfordring at skildre denne kompleksitet i analysen af sproglig praksis i daginstitutionen. Det gør bogens seks kapitler godt. De forskellige kapitler supplerer hinanden og præsenterer således forskellige sider af samme sag. Til sammen bidrager de til undersøgelsen af de rammer, institutionslivet skaber for barnets deltagelse i forskellige sproglige praksisser. Barnets møde med vuggestuens og børnehavens sociale og sproglige praksisser former de første erfaringer med et institutionelt forankret fællesskab. Antologien giver et vigtigt indblik i, hvad børn har at bygge videre på i deres fortsatte færden i det institutionelt forankrede fællesskab, skolen tilbyder. Antologien henvender sig til undervisere og studerende inden for det pædagogiske felt, men også studerende, der interesserer sig for børns sprog og udvikling, kan få udbytte af artiklerne. De behandlede problemstillinger er komplekse, men de fremstilles i et klart og enkelt sprog uden brug af en indforstået fagterminologi.

Marianne Johansen

Klaus P. Mortensen og May Schack (red.): *Dansk litteraturs historie, bd. 2, 1800-1870*. Gyldendal, København 2008. 622 sider, 498 kr. ISBN 978-87-0204-183-5.

Nye værker, som beskriver den danske litteraturs historie i overblik og sammenhæng, kan have eksistensberettigelse af mindst to grunde. For det første kan en forsker have et så markant synspunkt på inventar og udvikling, at historien simpelt hen må fortælles én gang til. For det andet kan de forhåndenværende større litteraturhistorier være udsolgt, og i stedet for uændret optryk besluttes det (af forskere og/eller forlag) at foranstalte en ny beretning om »det hele«, revideret under hensyntagen til de sidst fremkomne forskningsresultater. I begge tilfælde tilføres sagen et praktisk salgargument over for gamle kunder. Hvis litteraturhistoriegenren skal opretholdes – og det er vist kun fagets egne vildfarne teoretikere, der seriøst taler for en nedlæggelse – må den både respektere traditionen og fornyelsen og desuden udfyldes rent sprogligt, så læseren får appetit på at stifte bekendtskab med de omhandlede digtertekster.

Den af Klaus P. Mortensen og May Schack redigerede *Dansk litteraturs historie* er med bind 2 fra 2008 nået til den danske guldalder (uden at bruge ordet!), perioden 1800-1870. Den foregående store *Dansk litteraturhistorie*, 1-9, 1983-85, blev skrevet i 1970'erne af fire dusin forskere under ledelse af Johan Fjord Jensen, som et projekt støttet af Det Humanistiske Forskningsråd. Efter megen og flittig pligtmæssig læsning og drøftelse af stoffet nedfældede korpset af relativt unge og uprøvede litteraturhistorikere deres erfaringer i den erklærede hensigt at modsige og supplere det meste af den foreliggende forskning. Den lyst, der drev værket, magtede dog knap nok at danne en alment acceptabel alternativ historie. Processen resulterede i forbløffende omvurderinger i stort (periodekarakteristikkerne) og småt (forfatterskaber såvel som enkeltsteder i enkelttekster) og i nogle håndfulde lige så forbløffende fejlskud og forkertheder. Alt i alt var det ikke et værk for begyndere og tilmed vanskeligt selv for viderekomne at finde rundt i. Ifølge bagomslaget til bind 9 hilste Klaus P. Mortensen det i 1985 velkommen som den danske litteraturs historie fortalt »på en vedkommende og helt anderledes måde, end vi er vant til«. Godt en snes år senere har han og May Schack besluttet at levere noget i modsat retning, vel nogenlunde i tråd med den officielle kanontænkning, danske kulturpolitikere var så heftigt optaget af her først i det nye årtusind. Altså blev sigtet at genopfriske den gode gamle beretning for et nyt publikum, der fra skolen var mindre bekendt med den end nogensinde før, blandt andet fordi litteraturlærerne siden midt i 1970'erne selv kun var opflasket med et tematisk udvalgt tekstmateriale efter antologi- eller knudetovsmodeller.

Mortensen og Schacks bind 2 er stykket ud på 5 bidragsydere, og dets rygrad udgøres af omkring 25 karakteristikker af digtere, der hører hjemme i 1. geled og hver for sig i en eller anden forstand har fået status af klassikere. Redaktørerne har åbenbart runddelt en skabelon. Først kommer en opmærksomhedsskabende indledning, fulgt op af en kort og pålidelig biografi med oversigt over hovedværker,

derefter gennemgås nogle af disse mere eller mindre tæt – efter forskerens eget valg? Det sker i reglen i kronologisk orden, så kapitlerne slutter med forfatterskabets slutning, for det meste lidt mat uden opsummerende eller fortættet formel og uden overordnet indplacering i litteraturens historie. Kun kapitlet om Kierkegaard afviger fra dette mønster ved at skære biografien ned til meget lidt (s. 498), nok fordi den i adsplittet form skal bruges som brændstof til forfatterskabsgennemgangen og desuden er sparsom på ydre tildragelser og stort set tør forudsættes bekendt.

Foruden en længere indledning til hele periodens idéhistorie kommer der med mellemrum korte udblik på overordnede fællestræk, fx epikkens gennembrud eller en ny lyrisk generationsfornemmelse, og i to tilfælde (de slesvigske krige) nogle sider med resumeer af danmarkshistorien (s. 533-544 og s. 588-590).

Bindet rummer kun få nyheder, få (om nogen) omvurderinger af kanon, i det hele altså få overraskelser. Mest forbløffende er rækkefølgen af forfatterne, hvor Grundtvig behandles *efter* Hauch og Ingemann, og Heiber og Hertz står *før* Blicher og Poul Martin Møller. Overalt citeres de »rigtige« steder, som man kan forvente til bekræftelse af teksternes overlevering og overlevelse, og ikke et ondt ord om det. Desværre præsenteres citatmaterialet i løbende tekst uden sidehenvisning til enten original eller videnskabeligt optryk, hvad der er misforstået popularisering – muligvis et forlagskrav? De få udvalgte henvisninger til faglitteratur bag i bindet (s. 597-606) oplyser heller ikke om, hvorvidt der findes tekstkritiske og kommenterede udgaver af de enkelte forfatterskaber. Lidt ærgerligt, for de medvirkende litteraturforskere har selvfølgelig kunnet levere den slags nyttige data så let som ingenting. Et Titelregister (s. 618-621) omfatter kun danske titler, der er »særlig omtalt«, hvad der gør det mindre brugeligt, samt »navne på tidskrifter fra den danske litteratur«, dog hverken Baggesens *Danfana*, Grundtvigs *Danne-Virke* og *Danskeren*, Molbechs *Athene* eller Oehlenschlägers *Prometheus* (skønt nogle af dem forekommer i bindteksten). Baggesen har i redaktørernes disposition af bind 1 og 2 lidt sin sædvanlige litteraturhistoriske skæbne, nemlig i det kvarte århundrede, han gjorde med af den danske romantik, først og fremmest at blive nævnt for sin opposition imod Oehlenschläger 1813-20 (s. 56-61) – som på kort sigt var en tabersag – og ikke for sit forsøg på en alternativ poetik til Oehlenschlägers eller for de lødige episke værker på dansk og tysk, han publicerede til og med sit dødsår 1826. Dem må man læse om andetsteds og selv tænke ind.

Stort set er tekster fremdraget ud fra den litterære kunsts kriterier. Bindet har i enkeltkapitlerne ret lidt med om indflydelse fra eller forbindelse til europæisk litteratur, og eventuelle fælles nordiske træk understreges heller ikke. Skandinavismen ca. 1830-64 figurerer kun som billedtekst (Oehlenschlägers digterkroning ved Tegnér i Lunds Domkirke 1829, s. 15) og i et glimt af Blichers biografi (s. 314), ligesom hverken Molbechs, Blichers eller Andersens genopdagelse af naboriget Sverige beskrives under en fælles vinkel (Goldschmidts *Corsaren* var også aktiv på feltet). Den norrøne renaissance, der med Ewald som forløber blev modelitteratur efter Oehlenschlägers og Grundtvigs uforenede indsats før 1810 og som

kom til at strække sig helt frem til ungdomsforsøg af Ibsen, Bjørnson, Drachmann og J.P. Jacobsen, er heller ikke belyst i sig selv. Og kompositionen med de berømteste forfattere som fiksstjerner udelukker det bagland og den baggrund, navne af 2., 3. og 4. æstetiske rang kan levere. Her må brugerne altså stadig vende tilbage til ældre litteraturhistorikere som N.M. Petersen, Kr. Arentzen, Peter Hansen, Vilh. Andersen, Valdemar Vedel og Billeskov Jansen.

Den løbende fortælling kalder naturligvis på større eller mindre uenighed, men den nødvendiggør ingen angreb af afgørende vægt, endsiige med katastrofal virkning. En tvangfri slentren gennem bindet giver anledning til småbemærkninger og miniknurrerier.

Knud Michelsen indleder med et kyndigt og myndigt idé- og æstetikhistorisk signalement af perioden, som i forkortelse lyder på, at stik- og nøgleord er »det nye borgerlige menneskes virkelighed« (s. 17), »den borgerlige enhedskultur« (s. 48) og et begreb om dannelse tilspidset i målet at blive en »personlighed« (s. 73). Dette belægges med alle de navne og bogtitler, der er periodens rigtige og vigtige, blandt andet gennem centralt valgte citater i vellykkede klip. Noget af det europæiske rundskue, de enkelte digterportrætter for det meste fattes, kommer således samlet her. Steffens' poetiske vision i 1802 af jordkloden set ude fra verdensrummet (i 6. indledningsforelæsning) medfører en henvisning til Kubricks film *Rumrejsen år 2001* fra 1968 (s. 25-26), som dog mindre aktualiserende og mere autentisk kunne have gået på de tre ærkeengles sang i den samtidige *Prolog im Himmel* fra Goethes *Faust I* (1808, men skrevet ca. 1799). Og det er egentlig en skam, at Michelsen begynder sin oversigt med et ganske vist velformuleret, men stærkt mytificerende portræt af Aladdin som tidens nye typefigur (s. 13-14), skrevet af Georg Brandes i 1886. Det skal illustrere romantikkens gennembrud i Danmark, som gjorde litteraturen til en åndsmagt, men Aladdin var jo netop ikke digter eller kunstner, og Oehlenschläger-forskningen har fra og med Ejnar Thomsen i 1950 gjort op med denne forenkende videnskabelige metafor. Periodens to åndshistorisk set største og holdbareste skikkelser, Grundtvig og Kierkegaard, var alt andet end Aladdin-naturer. Michelsen tager dog selv bruset af fanfaren ved at indrømme, at Brandes i sin glæde over Oehlenschlägers gennembrud tænkte på sit eget. På andre områder dukker bidragydernes Brandes-interesse i øvrigt op senere (s. 103, 118, 142, 162, dog kritisk s. 153 og 195).

Sune Auken er bindets førende forfatter i sidetal. Af Schack Staffeldt giver han en karakteristik (s. 85-99), hvor det kun halvt lykkede hos denne ærkelyriker bestemmes ud fra en forhåndsplacering af ham som den evige toer med »et forceret forsøg på at konkurrere med en overlegen rival« (s. 92), nemlig Oehlenschläger. Der er intet om den psykologi – det nye modeord fra *Sct. Hansaften-Spil* – hvori Staffeldt går dybere end Oehlenschläger: hverken hans drypstensgrotte-metaforik (som billede på det u- eller underbevidste) eller hans erotiske lyrik behandles. Hans romancer affærdiges som »emotional farvelade« (s. 89), men får ikke desto mindre 3½ side, skønt Auken indrømmer, at Staffeldt er mere sig selv i andre literære former. Gennemgangen af *Digte*, 1804, bliver ved lidt tilfældigt observe-

rede enkelttræk. Påstanden, at det filosofisk tænkte hos Staffeldt ikke finder en æstetisk acceptabel form, hverken dengang eller for moderne læsere, burde være imødegået i en anderledes offensiv fremstilling, ikke mindst ud fra Henrik Blichers definitive tekstkritiske og kommenterede trebindsudgave af det hele forfatterskab i 2001. Auken gør mest ud af Staffeldts dyrkelse af digteren som ikke alene den suveræne skaber, men også den lidende frelserskikkelse. Den Staffeldt, der ikke kopierer Oehlenschlägers prægtige farver og plastiske former, har i samtiden måske nok kun få, men til gengæld udsøgte læsere: Baggesen, Grundtvig og Ingemann – han bliver yndlingsdigter for de digtere, der med Schillers ord er »sentimentale« (dvs. subjektivt idealistiske). Litteraturlisten omfatter for resten ikke Georg Brandes' portrættering af forfatterskabet fra 1882, som ifølge denne selv er den kongenialeste skildring, han har givet af nogen dansk romantiker. Auken meddeler med urette, at Staffeldt ligesom Baggesen døde i 1826 under en »udlandsrejse« (s. 88): Staffeldt døde i sin embedsbolig nær Gottorp Slot i byen Slesvig i det danske hertugdømme af samme navn (og tiden regnede i øvrigt også hertugdømmet Holsten for at tilhøre den danske konge, jf. Baggesens reaktion, da han 31. august 1790 vendte hjem fra sin *Labyrinth*-rejse).

Marie-Louise Svane skildrer Oehlenschläger og hans trofasteste discipel Carsten Hauch i ét sammenkædet forløb (s. 100-168). Oehlenschlägers gennembrud 1802 ved Steffens' bekendte jordemoderhjælp er lidt skævt refereret. Sidstnævntes af alle anerkendt fremragende formel »ich gab ihn sich selber« er ikke en sagnagtig anekdote (s. 102), men en sen formulering i Steffens' erindringer *Was ich erlebte* (V, 1842, s. 55). Og Grundtvigs udtryk om fætteren som »Lynildsmand« (i mindedigtet over ham fra 1845 i *Berlingske Tidende*) går ikke på en import til København af europæisk kultur (s. 102), men på hans genoplivelse af det mundtlige »levende« ord, den improviserede og inspirerede tale. I programdigtet »Guldhornene« opfatter Svane lidt for traditionelt de »forklarede« høje eller gamle i skyerne som »guderne« (s. 110 og 112), skønt digtet ikke siger sådan og af nordisk-mytologiske skikkelser kun inkluderer den ellers ukendte as Delling og to heste (de stammer alle fra Gylfaginning, kap. 9, i Snorres prosaiske *Edda*, hvor de er uden vægtfylde i asalæren). Hun overvejer ikke, hvad slutningen af *Sct. Hansaften-Spil* egentlig realistisk betyder eller kunne betyde (s. 114) – enten et utopisk provokerende dementi af digtningens borgerlige virkelighed eller de elskendes forening i en rejse via naturen til dødsriget, altså et fælles selvmord (som Fjord Jensen foreslog i 1983). De problematiske forskydninger af kirkeårets højtid til naturårets faser i »Jesu Christi gjentagne Liv i den aarlige Natur« (s. 122) drøftes heller ikke, skønt allerede samtiden med biskop Balle i spidsen foragedes over den hårtrukne parallelisme. Suhms populære håndbog fra 1771 hedder ikke *Nordisk Mytologi* (s. 122), men *Om Odin og den Hedniske Gudelære og Gudstieneste udi Norden*. Det danske trimeter, der er en af Oehlenschlägers poetisk-tekniske triumfer, nævnes uden en definition, der sætter læseren i stand til at vurdere kvaliteten af det bragte smukke eksempel (s. 125: Balders tåre udgydt i bækken – måske endda en varieret reminiscens af Shakespeares lyriske skildring af Ophelias

død i *Hamlet*, IV.vii). I stedet kommenterer Svane, at »Dette er ikke en replik, der er egnet for teatret«, og deri har hun uret, for helt frem til et tiår ind i Det Moderne Gjennembrud var den slags monologstof netop noget, hvormed datidens københavnske skuespillere kunne henrive deres publikum (jf. Edvard Brandes' ungdomserindring anno 1880 af Michael Wiehes versfremsigelser som chevalieren i Hertz' *Ninon*). Peder Syvs folkevisesamling kaldes hele to gange for nordisk (s. 108 og 131), hvad der er ejendommeligt, eftersom han omhyggeligt på sit titelblad skriver efter Vedel, at dennes *Hundredvisebog* består af *danske* viser, og at hans egen tilføjelse af yderligere hundrede viser drejer sig om *danske* helte – udtrykket »nordisk« hører en senere tid til. Svane skriver fint om værdiernes krise i det oprevne sjæledrama *Hugo von Rheinberg* fra fallitåret 1813 (s. 134-135). Hendes brug af ordet »demokratisk« flere gange om den tidligste danske romantik forekommer dog problematisk (s. 127, 136, 154), Herders folkeviseindsamling i 1770'erne forbindes endog med de undertrykte demokratiske rettigheder i Polen anno 1830 som skildret hos Hauch (s. 158). Michelsen bringer også, dog med garderende anførselstegn i tillægsordet, Ingemann i spil som demokratisk æstetiker, skønt denne i det bragte citat fra 1827 skelner mellem det borgerligt bundne samfund og den åndelige fristat, der alene bestemmes af det forhold, »hvori Aand staar til Aand« (s. 170). Grundtvig led i opgøret med H.N. Clausens formodede kætteri i 1825-26 juridisk skibbrud med den samme tanke om et frit åndsrigt midt under Frederik 6.s enevælde. Men romantikkens idé om åndeligt hierarki kan opsummeres i, hvad Noureddin læser i den gamle foliant i *Aladdin*, at »Sælsomt er Lykkens Gaver rundt fordeelt«, og det angiver en aristokratisk og elitær holdning og ikke den ligeberettigende selv- og medbestemmelse, politiske demokrater går ind for. Tragedien *Yrsa*, 1814, bedømmer Svane ud fra (kvindelige) seksualitetsvinkler, som disse er opfattet af Oehlenschläger (s. 135-136) – instruktivt nok. Resultatet af Yrsas uafvidende illegitime seksuelle forhold til sin egen fader bliver Hrolf Krake, den sidste heltkonger af skjoldungeæt i mandslinjen, som Oehlenschläger skrev et her unævnt prisbelønnet epos om i 12 sange i 1828. Af Oehlenschlägers gode værker bliver der ikke plads til at behandle *Aladdins* nordiske modstykke, »Vaulundurs Saga«, 1805, eller *Nordens Guder*, 1819; *Hroars Saga*, 1817, tilgodeses under Hauch (s. 155). Helhedskompositionen i *Poetiske Skrifter*, 1-2, 1805, *Nordiske Digte*, 1807, og *Helge*, 1814, havde også nok som universalromantisk fænomen på baggrund af digterens egne teoretiske overvejelser fortjent opmærksomhed. Og at Oehlenschläger dannede en skole af yngre historiserende dramatikere, var feteret af de unge studerende som i dag rock-idoler og på langt sigt influerede poetisk diktation til og med den unge Ibsen, ligger også ubrugt hen.

Til gengæld skriver Svane et forbløffende grundigt og fortræffeligt kapitel om Carsten Hauch (s. 142-168). Hun burde dog ved romanen *Guldmagere*, 1836 (s. 147-148), have meddelt, at alkymisten De Geers ungdomshistorie skrives som en central tilføjelse efter udgivelsen, trykkes separat i Hauchs *Tvende Digtinger*, 1837, og først indlemmes i bogens 2. udgave 1851, som derfor med rette af digte-

ren på titelbladet betegnes som forbedret. To sagapasticher (om Thorvald Vidførle og om Haldor) kommer i krigsårene 1849 og 1864, men det udløser kun karakteristikk hos Svane af Hauchs natursyn og naturmystik (s. 148-150), skønt begge vel også er beredskabsdigtning i nationale skæbneår. Ungdomsdramaet *Tiber*, 1828, hedder rettelig *Tiberius* (s. 153). Svane sammenholder Hauchs første historiske roman, *Vilhelm Zabern*, 1834, med Ingemanns (s. 154), men hvor Ingemann har konger og adelige som hovedpersoner, tager Hauch på Walter Scottsk en opdigtet borgersøn til sin hovedfigur (jf. billedteksten s. 185 og Michelsen s. 186), endda som 1. persons fortæller, et kompositionsgreb, der skuffede Hauchs poetiske mentor, Oehlenschläger. Og *Stimmen der Völker in Liedern* (s. 158) stammer som titelforslag godt nok fra Herder selv (med en kosmopolitisk variant *Die Stimme for Stimmen*), men anvendes først i det posthume samlede optryk fra 1807 (ved Herders enke og historikeren Johannes v. Müller); originalen 1778-79 hedder simpelt hen *Volkslieder*, 1-2.

Knud Michelsen skriver kompetent om B.S. Ingemann (s. 169-198). Det er dog vist med urette, at han indskyder et komma i en udgiverklamme efter »Dragt« i sit citat af Varners berømte frierbrevsdigt: »Gaaer i jordisk Dragt en himmelsk Aand« (s. 175) – der er snarere underforstået et »(lige)som« (jf. lidt senere Tivoli-pantomimer, »Harlekin Skelet«, dvs. »som skelet«).

Sune Auken tager sig af Grundtvig (s. 199-237), med loyal udnyttelse af nyere forskning (blandt andet også hans egen disputats fra 2005). Ledsaget af særdeles velvalgte citater tegnes et kønt billede af Grundtvigs »midlertidighedstænking« (s. 215), en art harmoni af urokket gudstro og stræben efter et humanistisk syn på den jordiske tilværelse, især lanceret fra og med 1832 (s. 223 og 225). At det siden udbygges fra individets sjæleliv til ikke blot menighedens, men også folkets, eksempelvis i Grundtvigs landspolitiske virke, overspringes. Hans syn på folkelighed og danskhed, som også giver anledning til slidstærk digtning, er behandlet meget kortfattet (s. 236), og de sidste store fortællende, i hans levetid utrykte digtning fra 1860'erne tages ikke med.

Et par småfejl må anholdes. Grundtvigs énmandstidsskrift *Danne-Virke* udkom ikke »kun« 4 gange (s. 215) – for de 4 bind publiceredes i årene 1816-19 i hver 4 hefter, så publikum blev opmærksom på dem hele 16 gange i løbet af i alt 31 måneder, altså i snit hver anden måned. At pjecen *Bøn og Begreb om en dansk Høiskole i Soer* er utrykt i Grundtvigs levetid, men overleveret direkte til Christian 8. (s. 233), er ikke rigtigt, for den udkom på normal boghandlervis i første uge af november 1840. Traditionelt regnes med, at Grundtvig 4 gange hjemsøgte af sindssygeanfald (1810-11, 1844, 1853 og 1867), så når Auken taler om hans »tredje større sindssygeanfald« i 1867 (s. 237), kan nummereringen og gradueringen forvirre.

Knud Michelsen kommer tilbage endnu engang med F.C. Sibbern (s. 238-245) og hans personlighedsfilosofi (s. 240). Han afviser med god ret, at *Gabriëlisromanen* fra 1826 er en Wertheriade og vil hellere kalde den den første danske udviklingsroman. Men hvad så med Ewalds *Levnet og Meeningen*, offentliggjort

i fritstående kapitler 1804 ff., og Baggesens to bind af *Labyrinten*, 1792-93? De beskriver efter forbilleder, der ikke er Goethe, udvikling fra ende til anden. Michelsen kunne have nævnt, at Sibbern var Grundtvigs medalumne på Valkeendorfs Kollegium, og at begge kendte, men ud fra håndtering af egne ulykkelige forelskelser kasserede løsningen i Goethes ungdomsbestseller. En billedtekst taler om Sibberns afhandling *Om Poesie og Kunst* (I-III, 1834-69) som »den danske romantiks æstetiske hovedværk« (s. 241), men den nævnes ikke i Michelsens tekst. Rubow kalder den ellers i sin disputats fra 1921 for »Guldalderens eneste omfattende Forsøg paa en Æstetik« (s. 43) og karakteriserer den over næsten 12 tætpackede sider; nyeste behandling står i C.H. Kochs danske filosofihistorie, *Den danske idealisme 1800-1880*, 2004, s. 138-145. Var værket ikke en omtale værd?

Sune Auken skriver et lidt skuffende overgangsafsniit om biedermeier (s. 246-260) med særlig vægt på kontrasten mellem det poetisk realistiske og det interessante. Han regner vist biedermeier for en negativ nærsynethed og det interessante for en positiv pirring – uden egentlig sans for de små perler, som netop dansk biedermeier i al stilhed har afsat (fx i eventyr, enaktere, sange for kvinder og børn, fædrelandssange, idyller, jf. Hans Kuhn i *Danske Studier* 1985, s. 107-115; en anden specialist på feltet er germanisten, sang- og Baggesen-forskeren L.L. Albertsen, jf. *Danske Studier* 1967 og 2000 om Hostrup og Chr. Richardt). Kapitler om Heiberg og vaudevillerne og æstetik (s. 261-288) og Hertz og Hostrup (s. 289-305) følger, hvor Hertz ikke ueffent ses som en moderne forening af Holberg (slagkraftige karakterer) og Heiberg (overlegen lethed og elegance) (s. 292).

Herefter følger bindets gådefuldeste afsniit, hvor en anonym skribent på ét opslag i en kasse med kursiveret sats gennemgår læsedramaforfatteren Chr. Bredahls 6 quasi-shakespeareske skuespil og erklærer ham for en »samfundskritiker og spøjs digter« (s. 306-307).

Epikkens gennembrud eksemplificeres af Sune Auken i et kapitel om Blicher (s. 308-331), hvis eneste ven på parnasset siges at være Ingemann (s. 314) – Grundtvig var nu også lidt involveret. Blicher opfattes som en engelskinspireret prænaturalist i sin prosa (s. 320), med særegen brug af fortællerinstanser (s. 324) og tilbageSKUende fortælleformer (s. 325). Blicher redegør, når han er bedst, for et psykologisk skæbnebegreb, der uafhængigt af religion eller anden metafysik er nedlagt i menneskene selv og giver sig udslag i lidenskaber og drifter, ingen har kontrol over.

Auken fortsætter med fru Gyllembourg (s. 332-342), der som kvinde fastholdt sin anonymitet og først vedstod forfatterskabet posthumt. Temaet er familieliv og kærlighed i det københavnske borgerskab. Auken forsvarer forsigtigt hendes noget tungbenede og farveløse fortællemaåde og kalder hende et udtryk for en stærk kvindelig selvbevidsthed, som er ny i perioden (s. 339), med den tilføjede kloge betragtning (om hendes skikkelse Laura), at kvindens styrke netop viser sig inden for de samfundssatte grænser (s. 340). Carl Bernhard (s. 342-344) får en melankolsk karakteristik som med rette glemt.

Solidere stof finder Auken i Poul Martin Møller (s. 345-360) og hans personlighedsfilosofi og psykologi. *En dansk Students Eventyr* fra 1824 udnævnes til et ideal af dansk poetisk realisme, men som handlingsbestemt epik smuldrer den udfuldførte tekst desværre hele tiden bort i intermezzoer (s. 356). Aukens påstand om, at Møller er først med at publicere dele af *Odysseen* på dansk i 1825 (s. 349), er ikke rigtig, for i 1807 offentliggjorde Baggesen i sit *Gienganger*-digt det meste af 22. Sang under titlen »Odysseus Hevn«. Efter et par sider om Carl Bagger (s. 357-359) sammenfatter Auken Blichers, Møllers og Gyllembourgs forskellige former for realisme (359-360).

Klaus P. Mortensen behandler H.C. Andersen (s. 361-409) med hans »omhyggeligt iscenesatte uskyld« (s. 363) og hans eventyrgenre, der er en kunst, som forsøger at skjule sin kunstfærdighed, altså en »dobbeltoptik« af »umiddelbarhed og overlæg« (s. 381); han tilfører folkeeventyrene en moderne ironi, der i hans motivrealisation bliver »den forskudte synsvinkel, som bryder med det tilvante« (s. 382). Andersen gennemskuer sine emners forskellige niveauer, men forstod egentlig ikke sin egen karakter og fremkaldte derved »et kompliceret vekselvirkningsforhold mellem selv- og omverdensbevidsthed« (s. 366). Desuden åbenbarer Andersens opus et univers, som er »hverken entydigt harmonisk eller stabilt, men konstant ekspanderende – og rigt på sorte huller« (s. 388). Hans romaner har dog – trods indslag af det poetisk realistiske og det interessante – en overordnet forklaringsramme, der er metafysisk og til tider virker mere besværgende end konstaterende (s. 379). Mortensen lægger større vægt på forfatterens sammensatte personlighed og ditto sjæleliv end bindets andre biografer. Og ingen, der kender hans Andersen-forskning, vil tvivle på, at han yder det ypperste i sin udogmatiske gennemgang af de berømte eventyr og historier, med omkring 30 af dem som eksempel materiale.

To forsigtige pip. *Fodreise* (s. 368) er ved siden af E.T.A. Hoffmann-inspirationen også en ret Baggesensk bog, en miniudgave af *Labyrinten*. Andersens dramatik præsenterer Mortensen stærkt underspillet (s. 398). Især *Mulatten*, 1840, fortjener at blive husket som Andersens ambitiøse forsøg på at skrive en romantismens *Aladdin*, med en blanding af kulørt ydre handling i eksotiske omgivelser og vægtige indlagte filosofiske digte eller monologer tillagt personerne. Og stykket holder endnu en Oehlenschlägersk balance i genren »Lystspil« (dvs. en lykkeligt endende handling). Først Paludan-Müllers *Adam Homo*, 1841-48, fuldbyrder det danske afviklingstema, stadig med en blanding af kioskromanhandling, her lokalt dansk, og indlagte alvorlige digte (fx Almas Sonetter), men henvisende til religion – skærsilden! – som eneste frelsesmulighed.

Auken behandler en ny generations lyrikere (s. 410-413): Winther, Aarestrup, Bødtcher, med klart blik for det mere fortællende, det mere neddæmpede (antydende, biklingende, henkastede) og den mere afslappede metrik og stilkunst i forhold til Oehlenschläger (s. 410-411). Motivisk er der tale om en mindre omfattende natur malet poetisk realistisk og en overnatur, der reduceres til psykologi (s. 411). Winther beskrives af Auken som erotikker, sensualist, typisk dog bieder-

meier, med enkelte dæmoniske træk (s. 414-431). Det er en ikke helt veloplagt Ehrenrettung af Winthers forfatterskab, der i dag nok fornemmes noget gammeldags af læserne. Heller ikke Bødtcher får han rigtigt liv i (s. 452-459). Lige her lykkes det sammenlignende og oversigtsprægede bedre for Auken end forfatterprofilerne.

Isak Winkel Holm har fået et taknemmeligere emne i Aarestrup, af hvem han tegner et virkelig fint portræt (s. 432-451) som en erotikker og skønhedsdyrker på netop det løsrevne poetiske øjeblik, der kendetegnes af flygtighed og er så ugribeligt som vingestøv fra en sommerfugl. Også her demonstreres »det interessante« (s. 439), mens digtene ellers er en forfinet og »afdæmpet romantik til privatbrug«, som overgang fra romantik til naturalisme (s. 451).

Auken fremfører Paludan-Müller (s. 460-479) med hans fortællende og (læse-)dramatiske digte, men igen noget uoplagt og distræt. Paludan-Müller skrev i ringe omfang ren lyrik og brillerede modsat andre samtidige med satire over denne småborgerlige verden og med alvorligt ment (moralsk-religiøs) patos (s. 464), i en både underholdende og belærende diktion. For ham er personligheden det centrale og adspredelser fra den derfor en afgørende fejl hos hans negative figurer. I *Dandserinden* er den bevidste fortæller det egentlige centrum (s. 470-471). Aukens kortfattede gennemgang af *Adam Homo* (s. 474-478) giver næppe en nutidig læser lyst til at gå til dette hovedværk (der udkom 1841 og 1848, men efter tidens (u)skik med trykkeårene 1842 og 1849). Den stadig uafgjorte drøftelse mellem forskerne om værdien af digterens talrige senere omarbejdelser af strofer og vers er unævnt. Et sært udtryk introducerer Auken, når han taler om en »hårdt ført« idealisme eller filosofi (s. 466, 467).

P.L. Møller og Poul Chievitz (s. 480-492) slår ikke gnister hos Auken. Og der går lidt kludder i den ellers afmålte fremstilling, når Auken modstiller Heiberg og P.L. Møller således, at Heiberg siges at have prioriteret efter et genresystem, mens Møller holdt sig til en individuel dom, der kun bebrejder et værk en afvigelse fra sin genre, hvis den realiseres på en dårlig måde (s. 483-484). Men det sidste var just, hvad Auken tidligere i bindet refererede Heiberg for også at mene i sin poetik (s. 274).

Isak Winkel Holms Kierkegaard-kapitel (s. 493-532) er fremragende pædagogik. I fokus står det nye eksistensbegreb, som hos Kierkegaard først er hidført af hans opgør med H.C. Andersens romanunivers i *Kun en Spillemand*, 1837: det konkrete menneskeliv stiller spørgsmålet om sin egen mening (s. 496), dvs. den enkelte bør danne en totalanskuelse af sig selv. Der gives en overbevisende forklaring på, hvorfor *Enten-Eller* ikke er en dannelsesroman, men et negativbillede af en sådan: Pseudonymen A kunne for så vidt godt udvikle sig til B, men den udviklingshistorie har Kierkegaard bare ikke skrevet (s. 507). Overbegrebet for den litterære Kierkegaard defineres sindrigt: de psykologiske eksperimenter fremstilles i kunstværker, der bør være afrundede, men ikke reelt bliver det (fx indtræder en forstyrrelse ved brugen af pseudonymer og indlagte fortællinger). Den således fragmentariske eller usammenhængende redegørelse tvinger læseren til aktivt at

arbejde med for at få et positivt udbytte, og dette er Kierkegaards sokratiske jordemoderteknik. Således forvandles netop det, som den purunge Kierkegaard bebrejdede Andersens romanskrievning for, positivt hos ham selv i kraft af Taciturnus og Climacus til »en original litterær strategi« (s. 526). *Corsar*-striden kædes tæt og yderst kortfattet sammen med *Øieblikkets* kirkekamp. Kierkegaards personlige liv er med hans egne ord (men hvor oplyses nonchalant ikke) en berettiget undtagelse fra det almene, der netop giver en tydeligere beskrivelse af det almene end dette selv (s. 532). Det er en lærerig formel. Den efterhånden traditionelt modstillende karakteristik over for Grundtvig udebliver totalt. Georg Brandes' grundlæggelse af Kierkegaard-forskningen nævnes lige (s. 532) – men at »billedet ændrede sig« fra og med ham, er måske for kryptisk formuleret, fordi den uvidende læser kan tro, at Brandes placerede Kierkegaard, som denne selv ønskede det. Winkel Holm fortsætter nemlig umiddelbart derefter med en positivt ment beskrivelse af Kierkegaard-læsning, Kierkegaard-forskning og Kierkegaard-drøftelse indtil skrivende stund, »en endeløs og evigt voksende strøm«. Brandes' sigte med monografien fra 1877 var imidlertid trods de overbevisende gode litterære analyser at vænne danskerne af med at læse Kierkegaard (jf. brev til Nietzsche 11. januar 1888). For Brandes stod Kierkegaard som ugræsk, fordi han manglede naturlig og menneskelig væreform, og i sin bog opstiller Brandes først den utilitaristiske britiske samfundsfilosof John Stuart Mill, siden geniet Goethe som hans sunde modbilleder.

Auken tager sig af resten af bindet med de to sidste tiår af perioden (s. 533-596). I et rent danmarkshistorisk afsnit siges, at med oprettelsen af rådgivende provinsialstænder (1831 ff.) ville Frederik 6. imødegå borgerlig uro om en forfatningsændring (s. 533). Måske har det spillet ind, men et direkte forbillede var nu den prøjsiske stænderforfatning af 1823, og en institution af den art var allerede i Wiener-freden 1815 blevet lovet hertugdømmet Holsten som medlem af det Tyske Forbund, hvad både Forbundsdagen i Frankfurt og kongeriget Prøjsen mindede om efter den franske 1830-revolution og den belgiske frihedsopstand samme år. Så Frederik 6. handlede tvunget af ydre pres, ikke af egen vilje.

I Treårskrigen og dens kølvand kommer fædrelandssange og patriotisk litteratur som Carit Etlars historiske roman *Gøngehøvdingen* (s. 549-551) på mode. Mathilde Fibiger får et overraskende udførligt portræt (s. 552-565, dvs. 14 sider), især med opvurdering af romanen *Minona*, 1854, som et overset velskrevet værk, ganske vist uden *Clara Raphael*-brevromanens brogede receptionshistorie, men bedre end denne litterært og psykologisk set (s. 560-563). Hans Egede Schack bliver heroverfor noget køligt skildret (s. 566-571, dvs. kun 6 sider), måske fordi hans eneste fuldførte roman, *Phantasterne*, 1857, udleverer det af Auken så værdsatte »interessante« som uinteressant, latterligt og ligefrem skadeligt (jf s. 568-569). Den nævnte detalje med de ungdommelige fantasters rejse til Afrika i det danske bondeland (s. 571) er i øvrigt foregrebet i kapitlet »Reise til Verdens Ende« i Baggesens *Labyrinten*, I, 1792. Goldschmidt (s. 571-584) ses ikke overraskende ud fra *Corsaren*, romanerne *En Jøde*, *Hjemløs* og *Arvingen* samt de sene noveller (dels

jødiske, dels kosmopolitiske). På side 571 genopliver Auken noget kunstlet ordet »berytelse« som side- og modstykke til »berømmelse« – skønt det ellers i ODS erklæres for at være uddødt med *Videnskabernes Selskabs Ordbog*, I, 1793.

Fælles for Fibiger, Schack og Goldschmidt er det ifølge Auken, at de alle tre lader et ideal forme og styre virkeligheden og tror på muligheden heraf til forbedring af verden, altså en »balancefilosofi« med »ligevægt i individet og imellem individ og samfund« (s. 587). Det er en god formel for stemningen lige inden paradigmeskiftet med Georg Brandes.

Afsnittet *Nederlaget 1864* (s. 588-596) inkluderer foruden nogle lejlighedsdigte Vilh. Bergsøe (s. 594-596), som var overordentlig læst for skrifter udgivet 1866-71, men i *Det Moderne Gjennembrud* blev placeret som højredigter og reaktionær. Han var dog mere realistisk end sin forgænger Goldschmidt, men på dennes principielle idégrundlag, som tillader dannelse af et meningsgivende fortolkningsmønster ud fra tilsyneladende tilfældige begivenheder. Det forkerte ved denne forståelse var i den følgende periodes øjne, at den beroede på en mere eller mindre metafysisk eller idealistisk livsanskuelse og ikke på beviste eller bevislige videnskabelige fakta. *Det Moderne Gjennembrud* får på den måde lov til at erklære romantikken for »forældet« (s. 595). Værkets behandling af romantikken siver derved ud i en kraftløs klynken. Det er imidlertid ikke den historiske sandhed om betydningen af det 19. århundredes første 70 år, for der er i hele den danske litteraturhistorie ingen periode, der hyppigere er kommet igen i de sidste 140 år end just romantikken. Romantiske poeter og digterfilosoffer fornemmes også i 2009 som tilstedeværende og vedkommende i læseverdenen, og deres tekster genlæses og gentydes og afføder ekkoer og spejlbilleder. Eksempelvis kan prosaisterne Goldschmidt og Bergsøe, der sidst i bindet deklæsseres som umoderne, have influeret Karen Blixens fortællekunst, både tematisk og teknisk. Fremstillingen savner i høj grad en autoritativ afrunding omhandlende den arv, romantikerne har rakt videre til nutiden.

Det kan mere snævert professionelt noteres, at digtere som Christian Molbech, C.J. Boye, H.P. Holst, Carl Ploug, Th. Overskou, Chr. Richardt og H.V. Kaalund og kritikere som Peder Hjort og Clemens Petersen ikke får selvstændige afsnit, hvad der nok står i nogen modsætning til deres bekendt-heds-kvalitet i offentligheden, dengang de levede.

Fr. Dreier, en af periodens meget få venstreorienterede politiske forfattere, identificeres kun i forbindelse med sit angreb på Goldschmidts karakter som den »unge socialist« (s. 574). Et begreb om en dansk romantisme opgives nærmest, fordi en sådan udelukkende ytrer sig upolitisk og først rigtigt opdages i sit farlige europæiske omfang af Georg Brandes i den følgende periode (Michelsen, s. 79-80).

Omkostningerne ved udstykning af digterkarakteristikkerne på flere litteraturhistorikere er blandt andet et manglende syn for såvel skarpe modsætninger som slående paralleller. To eksempler. Auken behandler ved Winthers novelle »Skriftestolen«, 1843, den utro hustrus straf i et fortsat, men goldt og koldt ægteskab (s.

423). Hertil kunne et forbillede være hentet i den ligeledes utro Naomis fangenskab i et fortsat ægteskab med en stenrig markis sidst i Andersens roman *Kun en Spillemand*, 1837. Auken refererer, at Goldschmidt kritiserede Egede Schack for hans figur Conrad, hvis fantasteri-delirium ikke er poesi, fordi det ikke er symbolsk, unddrager sig den almindelige bevidsthed og er blevet en »Særegenhed, drevet til det Yderste«, der enten kan være intime bekendelser ('confessions') eller også bilag til en videnskabelig afhandling; Conrad ligger uden for æstetisk bedømmelse og må henvises til en læges dom (s. 585). Denne grænsedragning realiseredes allerede, da Poul Martin Møller vurderede den desperate dramatik, som Hauch skrev sidst i 1820'erne efter amputationen af et ben fulgt af et forsøg på selvmord. Møller finder, at Hauchs *Bajazet*, *Tiberius*, *Gregorius den Syvende* og *Don Juan* som »aandelige Misfostre« hører under patologien og samlet udgør »et høist mærkeligt psykologisk Hospital«, hvis patienter mesterligt fremstiller »Extremer af den udartede Egoismes to Hovedformer, Herskesygen og Nydelsessygen«, rækkende fra »forbigaaende, hæftige Sindsstemninger« til »en convulsivisk Yderlighed af Affect og Opbrusning«. Udtrykkene stammer fra en anmeldelse skrevet 1828-29, men først trykt posthumt i Poul M. Møllers *Efterladte Skrifter*, II, 1842.

En anden omkostning er, at man heller ikke får noget samlende indtryk af, i hvor høj grad de beskrevne forfattere kendte hinanden (se dog billedteksten s. 259). De fleste boede inden for Københavns snævre volde, mødte hinanden på gaden, i klubber og ved selskabelighed i hjemmene, sås i Det Kongelige Theater, færdedes i de samme boglader, læste de samme aviser og tidsskrifter og hørte de samme prædikanter i byens kirker; desuden var det sjælevenskabernes periode, hvor man udvekslede mange og lange breve og inspireredes af hinanden.

Til sidst skal siges, at dette binds trykfejl er fabelagtigt få, og ingen af dem er meningsforstyrrende. Sprogføringen er tilstræbt tidløs, om end man kan synes, at Michelsen promenerer nogle overflødige anglicismer: »overnight« (s. 13), »hot og not« (s. 29), »go-between« (s. 40), »spin-off-produkt« (s. 56 – en fæl mundfuld) og »kick« (s. 196), fulgt op af Svanes »hint« (s. 154). Og det er ikke rart hos en erfaren dansklærer at møde udtrykket »med såvel Hegel og Heiberg« (s. 74, fremhævet her).

De foreliggende 622 sider er et sympatisk bekendtskab. De leverer et nøje overvejet og afvejet billede af dansk romantik, loyalt, skønt ikke ukritisk. Illustrationerne er velvalgte og i forhold til Fjord Jensen og kompagnis 8 tekstbind fornemt gengivet og sobert undertekstet. Fremstillingen er forskningsbaseret, vist nok med særligt henblik på specialforskning inden for den sidste menneskealder. Vinklerne er således nogle andre end dem, Georg Brandes, Vilh. Andersen og Oluf Friis anlagde i kraft af deres hæderkronede og længelevende biografisk-psykologiske metode. Der gives almindeligvis pålidelig og fornuftig besked. Den unge generation, som måtte savne kendskab til dansk litteraturhistorisk tradition for perioden 1800-1870, kan trygt begynde her.

Flemming Lundgreen-Nielsen

Annette Elisabeth Doll og Katarina Yngborn (red.), *Skandinavische Aphoristik*. Rombach Verlag, Freiburg i.Br./Berlin/Wien, 2008. 262 sider, 46 €. ISBN 978-37-9309-527-9.

Denne samling artikler – 12 i alt, ligeligt fordelt over tre hovedafsnit – udspringer af et symposium afholdt på universitetet i München i 2007 inden for rammerne af et ét år ældre forskningsprojekt om »Aforismen og aforistisk poetik i skandinavisk litteratur«. Forfatterne er forskere fra Sverige, Danmark, Schweiz og Tyskland, og halvdelen, bl.a. redaktørerne, fra netop München, hvor projektet siden starten har haft til huse og været ledet af professor Annegret Heitmann. Hun står både som forfatter til udgivelsens sidste kapitel og som udgiver af Rombach-forlagets Reihe Nordica, hvori hele værket indgår som bind 15. Separat, i tidsskriftet *Edda*, 01/2009, har Heitmann desuden skrevet om »Tre danske aforistikere: Piet Hein, Soya, Marianne Larsen« og i en kommende tysk bog om *Romantik im Norden* har hun skrevet et kapitel om Kierkegaards »Diapsalmata«. *Skandinavische Aphoristik* er tydeligvis ikke sidste ord om emnet.

Redaktionen citerer til indledning Niels Franks bemærkning om aforismen som »en afgrænsning, der ikke kan indeholde sig selv« (hvad det nu skal betyde) og forudskikker hvordan enkeltbidragene placerer den grænseoverskridende »genre« i ingenmandslandet mellem filosofi og poesi, poesi og aforistik, aforistik og prosa og andre medier; og det er kun de fundamentale skillelinjer. Heitmanns *Edda*-artikel er om »medialitet« og antyder yderligere grænser omkring aforismen – mellem populær- og finkultur, visuelle og tekstuelle udtryksformer (jf. bogens s. 13) plus en del mindre »sognegrænser«, som først markeres i de enkelte bidrag om genren. Selve kompleksets omfang rejser – sammen med Heitmanns artikler om andre aforistikere end bogens – en række spørgsmål om værkets egne afgrænsninger: hvad omfatter, hvad udelukker det, og hvad kunne styrke dets koncept?

Historisk ligger accenten på det 20. århundrede, med strøtanker af Poul Martin Møller som den ældre undtagelse der bekræfter reglen. Nationalt handler fire artikler om svenske aforistikere (inkl. billedkunstneren Reuterswärd), tre om finlandssvenske (inkl. forfatter-tegneren Tikkanen), tre om danske (billedkunstneren Giersing, arkitekt-forfatteren PH og vittighedstegneren Storm P.) og to om norske. Går man nærmere på navnene, viser et flertal sig at stå uden for de klassiske aforistikeres geled, nogle – som den svenske eksiltsker Alexander Weiss – så langt ude at det både bliver interessant og problematisk. At andre personvalg kunne være truffet med samme ret som de nu engang trufne, er vist; men først når projektet er tilendebragt, kan en samlet vurdering gives, og indtil da lader den foreliggende bog sig læse som et ganske variationsbredt prøvetryk.

Mere problematisk er kompositionen af de enkelte kapitler. Af de fire første, om aforismen og lyrik, handler rigtignok de tre om poeter, men de fire næste, rubricerede under aforismen som erkendelse, har også lyrikere med, så afgrænsningen er mindre indlysende. Hvad relationen mellem billede og aforisme i bogens

sidste fire kapitler angår, begrænser heller ikke den sig til de undersøgte navne; førnævnte Weiss i andet hovedafsnit kunne sagtens have figureret i både det første og tredje. Når aforismer bogen igennem betragtes som specielt grænseoverskridende, er det underligt at se hævdvundne genrer benyttet til at rubricere dem kompositionelt. Men er grupperingen af de enkelte kapitler diskutabel, er det deres forhold til bogen som helhed, der især kalder på kritik.

Mange henviser til samme forskningsbaggrund, hvad der specielt virker uøkonomisk hvor talen gælder standardreferencer til en bestemt håndfuld »klassiske« forskere og ikke en egentlig dialog med kilder af speciel betydning for det enkelte kapitel. Især de idelige definitionsspørgsmål udarter let til formalistisk begrebsgymnastik og kunne med fordel have været sammenfattet én gang for alle, fx i en længere version af den redaktionelle indledning; i det mindste kunne de enkelte forfattere have kigget hinandens bidrag efter for overlapninger før de renskrev deres egne. Dertil kunne redaktionen have forsynet bindet med et person- og sagregister (bl.a. til brug for krydshenvisninger som nu glimrer ved deres fravær). Også en samling af enkeltkapitlernes litteraturfortegnelser i én bibliografi ville have styrket bogens anvendelighed – og enhedspræg – uden at have anfættet de enkelte bidrags integritet. Disse forskere indtager ikke så teoretisk eller metodisk afvigende positioner at nogens hæle eller tæer ville være blevet hugget eller klippet af en strammere redaktionel linje; derimod ville en sammenhæng som nu ligger i svøb være blevet fremhævet.

Anders Olssons åbningskapitel om Gunnar Björling mellem aforistik og lyrik byder på en eksemplarisk begrebsinventering og -diskussion. At kapitlet, som bogens øvrige, samtidig er viet en enkelt kunstner, legemliggør fint dets mere abstrakte overvejelser. Hvad det historisk fremhæver om aforismens brud med kontinuitet og faste sandheder, om essens der forgår som grænseoverskridelser står på, gælder hos Björling især når han med improviserede indfald afløser en selvfortærende personlig metafysik. Aforismen er en normbrydende mellemting mellem øjeblikskunst og ubegrænsethedstænkning der også kendes fra andre finlands-svenske modernister; som den nærmer sig poesi, fragmenteres denne, mens kortprosaen og essayet fordufter. Helt avantgardistisk indgår den nye udtryksform forbindelser med nye virkeligheds- og livsoplevelser. Ord bliver i krisens tegn til ordting, mens syntaks og repræsentation som bindeled mellem subjekt og verden opløses. Björling kalder i Olssons gengivelse en sprogbrug der sådan forløser talens tavshed for gestisk.

Olssons oversigt og indsigter følges af Lutz Rühlings kapitel om Edith Södergrans i alt 87 (ofte miskendte) aforismer, som modsigelsesfyldt forholder sig til Nietzsches udsagn at ingen sandhed gives bortset fra at verden er falsk og ond, og at subjektiviteten, endda løgn og overtro, er sandheden. Med Guds død er mennesket blevet frit igen, og perspektivitet erstatter objektivitet i aforismens tankeprog. Som trædesten på vildvejen gennem kaos (s. 46), træder Södergrans aforismer i karakter i delvis opposition til Nietzsches eksperimenter, ironi og værdirelativisme (s. 47). Fra en elitær forkastelse af det mellemmenneskelige (s. 49)

vender hun sig ydmygt hviskende mod kosmos, bort fra meningsprog, individ-princip (s. 50-51) og alle objektivitetshensyn (s. 53). Modificeringen af Nietzsche-impulsen står i gæld til Schopenhauer, men er i øvrigt typisk for tiden.

For aforismen hos Artur Lundkvist, den svenske – ikke finlandssvenske, som der står (s. 59) – universalskribent med gehør for international modernisme, gør Katarina Yngborn, med skyldigt hensyn til Olsson, rede. Grænseoverskridelse lå Lundkvists forfattergemyt i blodet og udmærker også hans såkaldte »afolyrismer«. Tankemæssigt svæver de mellem poler i traditionens genrer og discipliner (s. 59, 63) som billedlige genveje til tanken (s. 64-65) og som læseraktiverende levendegørelser af sprogets døde metaforer (s. 68), lidt som den konkrete poesi (s. 71), hvis påståede overfladiskhed digteren dog afviser (s. 67). I tråd med aforismens højkonjunktur i en krisetid hvor billedsprog generelt dominerer og litteratur og videnskab strides (s. 71), er disse afolyrismer ifølge Yngborn bredt repræsentative.

I et Norden hvor ren aforistik kun optræder i Nietzsches kølvand, men hvor »uren« er udbredt (s. 73), fremholder Thomas Seiler den norske lyriker Tor Ulvens bidrag til den sidste type. Ikke overraskende må han lægge afstand til klassiske aforismestudier, som tyskeren Harald Frickes (s. 75), for at få greb om Ulvens ide om en verden hvor tingenes ro kan »høres« for vores larm. Digterens vision er en nutid som fastholder kulturens flygtig- og forgængelighed, menneskets erindringsspor snarere end mennesket, hvis fødsel straks udelukker en anden og bedre verden. Som antimimetisk digter lægger Ulven stemme til det udsigelige og drømmer om et sted hvor alt levende er opgået i tingene. Filosofisk er visionen almen, men poetisk konkretiseres den i aforismers ufærdige og antiautoritære udtryk, hvor selv fortællerens nærvær er udvisket, afindividualiseret, dødsforegrebet. Signalementet antyder et slægtskab med Björling, men Seiler vælger at forfølge et andet – med den romantiske fragmentteori om fortids rester og fremtids kim (s. 94).

Om »erkendelsen« som de næste fire kapitler uddrager af fire nordiske aforistikere, bør straks siges, hvad kapitlerne selv kun antyder, at den står i større gæld til europæisk ånds- og dannelseshistorie end til aktuel kognitiv videnskab. I Joachim Schiedermairs udlægning af Poul Martin Møllers »strøtanker« møder vi tanke-spredte hermafroditter, halv poesi, halv prosa, med baggrund i guldalderens salon-kulturelle selskabelighed – og ikke, som Vilh. Andersen ville vide, i Møllers behov for et skriftligt samtalesubstitut under den ensomme færd til Fjernøsten. Modellen åbner hverdagens lukkede rum for et friere socialt samkvem, hvis ubundne tankegang aforismen kan gestalte uden at gå i videnskabeligt selvsving på hverdagserfaringens bekostning; strøtankernes hegelianske forfatter kan i tidens ånd og denne form forsøgsvis overskride grænsen mellem systemet og verden.

Også Klaus Müller-Willes kapitel om Alexander Weiss fremstiller en aforistisk grænsegænger, dog en mere udgrænset af slagsen end Møller. Som rodløs eksileksistens og venstrefløjnsnihilist føler Weiss sig prisgivet modernitetens teknologi og fremmedgørelse. Hans reaktion er fortvivlende kompromisløs, for jo mere melankolsk og hudløst han udsætter sig for overmægtens påvirkning, jo mere viser hans

modstandskraft sig afmægtig, hvad der faktisk er mere menneskeligt end kunstnerisk gribende.

Det, der optager Müller-Wille, er nu mere Weiss' ironiske, men tit konventionelle aforismer, som den åndsaristokratiske kunstner ser gå hen over publikums hoveder. Aforismen er den refleksionssyge melankolikers udfordring til isolerede og entydige sandheder, og dens paradoks er at den ophæver det paradoksale, det falske, fx tanken om modersmålet som human fællesnævner. Som sådan er den subversiv, fornuftens selvkritik, indlejret i et netværk af refleksioner og gentagelser, som afslører sprog- og mediemanipulation, sågar af aforismens egen leg med sprog og medier. Tankeindhold er, som hele det datastyrede menneske, underlagt teknikken, men Weiss spidder undertrykkelsen med at bruge automatiske sprogfunktioner i sine aforismer i stil med konkretpoesiens brug af depersonalisere(n)-de permutationer. Det er dog mindre erkendelsesteorien end de poetologiske konsekvenser der interesserer ham, fx sprogpillenes meta-aforistiske og selvdekonstruktive aspekter, der igen har (anti-)psykoanalytiske konsekvenser. Aforismen er stedet hvor kunstneren neurotisk forsøger at genvinde magten over sproget, men selvironien og -kritikken øger kun afmagten og tvangsforestillingerne. Det lod sig vel høre om formen havde kunstnerisk gehalt, hvad Müller-Wille flere steder selv bemærker (s. 123, 130, 133 f.) at den savner. Værkernes systemiske tomgang gør ikke den lange og pretiøse fortolkning ære. Her skydes der spurve med kanoner.

Anderledes i balance med sit emne er Annette Elisabeth Dolls kapitel om Lars Gustafsson. Er der ikke så højt til loftet, er der mindre tomgang hos både kunstner og fortolker. Eksempelmaterialets mange aforismer er ulige lange, bl.a. udpluk fra romaner, men har gennemgående læseraktivering som mål (s. 153, 155, 160, 162). Subjektive udlægninger af genrens manifestationer bekræfter Gustafssons tanke at sproget nok er tvivlsomt som mimesis, men ikke som refleksionsudløser. I sig selv rummer sproget intet virkelighedsbillede, men aforismen og dens eksperimenter kan både i forfatteren og læseren vække modstand mod det givne og frisætte en holdning til det. Det er som middel til at vække denne forestillingsevne at aforismen tjener sit formål – hvad andre genrer vel også kan, skulle jeg mene.

Sidst under »erkendelse« behandler Flora Fink norske Olaf Bull som aforistiker mod sin vilje. Bull kaldte aforismen for »coaguleret blod«, modsat det levende liv i digtningen, fx lyrikken (s. 165). Men det er klart (?) ikke som lyriker Bull her skal eksamineres, skønt han både var poet og tænker og videnskabsmand – og aforistiker et sted mellem intellekt og følelse, videnskab og litteratur. Ja, om ikke han tillempede matematikkens sprog til »livets ligning«, hvis gyldighedsgrænse hans aforismer patruljerede. Da hele spændingen mellem livets forstands- og følelsseside udfoldede sig bag denne grænse, måtte Bull (som andre!) naturligt opfatte læseren som aforismens »medskaber« og appellere til ham eller hende med alle sprogets tegn (s. 175).

En særlig appel udspringer af billedkunstneres aforismer, som vist først i Torben Jelsbaks artikel om Harald Giersing og Poul Henningsen. Avantgardens små

inferiøre værker rummer kimen til aforismens udfordring af tradition i kunst og forskning. Specielt manifesteret udvikler sig til en subversiv utopisk genre med antitese og paradoks, parallel og kiasme som retoriske figurer i stil med aforismens. Begge genrer forholder sig til grænsen mellem kunst og liv – manifesteret situeret og konkret, aforismen gerne alment-abstrakt. Giersing ser dertil mere dansk og dialektisk moderat på kunstens autonomi end de kategoriske avantgardister gør i udlandet. Af en potentielt social og politisk konfliktsituation drager han et »æstetisk dogme« (s. 192) om især at forædle og forandre stil. Denne holdning, i tidsskriftet *Klingen*, afviger fra PH's i *Kritisk Revy*, hvor kunsten er funktionalistisk og anvendt og indrammet af en social livspraksis. Mennesket er i centrum, og kulturradikal kritik rammer den internationale modernisme hvor denne svigter socialt. Aforismen selv bliver til anvendt kunst, klassisk tidløs hos Giersing, bunden i tid og fri for lyrik hos PH, men dog genstand for livlig trafik de to imellem.

Storm P. i Frithjof Strauss' omtale karikerer i PH's moderne ånd den borgerlige aforisme. I de storm p.ske *Fluer* er livet et barokt teater og fluer i hovedet en falsk bevidsthed. Satiren over små og store mænd samles i vagabondernes socialkritiske perspektiv. Med sprogspil og falsk logik bliver de mægtiges viden sat til vægs som vås – og de borgerliges dannelse og snobberi hængt ud – i aforismer hvis respektløse autoritet forener vagabondens lave status og fine græske navn. Attituden er modernismevenlig. Det ses når en spraglet klædt boheme præsenterer sig som abstrakt maler for en lille embedsmand. Det kunne denne da godt se, blot vidste han ikke at bohemen også malede (s. 217 f.). Strauss vil endda vide at Storm P.s parodier modsvarer Sartres antielitære syn på aforismen (s. 223).

Mere tvivlsomt udlægges Fredrik Reuterswårds aforistiske billedkunst af Hanna Eglinger, som trækker store veksler på forskningstraditionen, specielt Thomas Stölzel, Stephan Fedler og Gerhard Neumanns arbejder. Det er ingen ubetinget fordel, for flere af referencerne er mekanisk generaliserende og uden præcis karakteristisk af Reuterswårds indgravering af flygtige verbalaforismer i marmor. Er aforismens bekendte funktion som »mellemafabet« her reelt forpligtende til flere sider, eller er den blot til lidt af hvert? Det skorter på egentlige analyser i Eglingers tekst, og for mange påstande savner belæg i konkrete værkklæsninger. Hvilken udlægning der følger af en ren princip- eller rammeforståelse forbliver tit en gåde. Da endelig en analyse, i elvte klokke-time, tilbydes af sætningen »If light has no age, time has no shadow«, må man først acceptere at det ikke er »light«, men ordet »light« der er uden »age«, som endda skal udtales som h'et i »light«, hvad man sandelig ikke kan høre som *native speaker*! Videre må man sluge at sætningens »light« er et (stearin- eller voks-)lys, og så fremdeles. Den slags er, med et koncentrat af Eglingers egne ord, at gå ind på filosofiske spekulationer udløst af et flygtigt betragtet, harmløst skinnende og nonsens-agtigt billede, tilsat en akustisk misforståelse (s. 237 f.). Med forskning har det intet at skaffe.

Så er der bedre hold i det sidste kapitel, om Henrik Tikkanens usædvanligt gedigne og træfsikre aforismer. Uden at det beskærer deres humor eller tankekraft udmunder disse småteksters grænseoverskridelser i en social kritik der hverken

ligger under for poetisk tradition eller fører en letkøbt dobbelttydighed i marken som den andre kunstnere slipper afsted med (s. 251). De forhold har kapitelforfatteren og aforisme-projektets leder Annegret Heitmann serviceret med en veldokumenteret gennemgang af såvel de tematiske som retoriske karakteristika og hele den intermedialitet som avismanden Tikkanens aforismer i ord og tegning repræsenterer. Pletfri er kapitlet dog ikke. Spredt over siderne er der forhastede eller dækningsløse bemærkninger om overfortolkning af og common sense hos Tikkanen (s. 242), om hans »indirekte meddelelse« sammenlignet med Kierkegaards (s. 252), om »kongruens« som begreb for forholdet mellem hans tekster og billeder (s. 255), og om alle kunstneres påståede drøm om optimal opmærksomhed (s. 258).

Den egentlige anstødssten er dog Heitmanns lange udlægning af aforismen »Synd finns inte. Den måste göras«. Hun læser »måste« kursiveret og hele den sidste sætning som en bekendelse til hedonisme; men man kan lige så godt, og til Tikkanens fordel, læse modsat. I så fald går aforismen ud på at synd rigtignok ikke findes, men kun ikke som noget i sig selv, som essens eller ontologisk begreb; for at findes må den forankres konkret i en handling. Det indebærer jo ingen opfordring til at begå en sådan handling, men angiver blot at handling alene er syndens mulighedsbetingelse. At synd ikke findes indebærer, sådan forstået, heller ikke nogen accept af uærlighed, ægteskabsbrud, alkoholisme (i manges øjne blot en sygdom) etc., som Heitmann påstår. For hvem siger at der i de tilfælde overhovedet er tale om synd (og religion) og ikke blot skyld (og etik)?

Som oplysende og tankevækkende skrift er *Skandinaviske Aphoristik* sit hidtil underbelyste emne værdigt. Tekster og billeder, der som aforismen tangerer det intertekstuelle, interkulturelle, interdisciplinære og intermediale, har perspektiver der fortjener den opmærksomhed bogen giver dem. Tekst- og forfattervalget er – som tolkningerne og antologien som helhed – af mere blandet kvalitet. De billednære kapitler er rimeligt illustrerede, bortset fra det om Storm P. I stykket om Giersing er der lidt uorden i en rækkefølge (s. 188), men ellers er der formelt orden i tingene.

Poul Houe

Arne Hardis: *Idealisten. En biografi om Hans Scherfig*. Gyldendal. København 2008. 350 sider, 349 kr. ISBN 978-87-0205-508-5.

Forfatteren til den anmeldte bog er journalist (*Weekendavisen*), hvilket præger den på godt og ondt. Han er desuden kender af mellemkrigs- og besættelsestidens danske (litteratur)historie; vidnesbyrd herom er tidligere bogudgivelser om brisante, til dels tabuiserede emner fra perioden: *Æresretten* (2003) om Dansk Forfatterforenings udrensning af »de unationale« efter Anden Verdenskrig og *Forræderens dagbog* (2005) om den nationalsocialistiske forfatter Knud Nordentoft

(1895-1953), én af de ekskluderede. Scherfig-monografien med den ambivalente titel bliver dermed Hardis' tredje bog med litteraturpolitisk stof fra 1930'erne og 40'erne (titlens ambivalens reduceres i øvrigt under dens udførlige udlægning p. 320f, i bogens afsluttende sammenfatning med den løjerlige rubrik »Tværlæsninger«). Ifølge forlagsmeddelelsen er bogen et resultat af »omfattende arkivstudier« og udgør »det mest omfattende portræt« af Scherfig hidtil.

Nerven i den forfatterbiografiske genre må være forholdet mellem den biografedes liv og værk, og her kan man ikke beskyldte Hardis for at give førstnævnte for lidt. Læseren følger i roligt tempo Scherfig gennem det trygge borgerlige barndomshjem med den lidt pylrende mor og den kærligt opmærksomme far, gennem Metropolitanskolens helvede hos virkelighedens lektorer Blomme og Oremark, som politiserende frokoststue-bohème på Universitetet, som parti-kommunist blandt 1930'ernes kulturradikale, under besættelsestidens internering og den kolde krigs isolation og som prisbelønnet Tranebogsbestseller. Men Scherfigs levnedsløb synes i den anmeldte bog især styret af to forhold, begge med karakter af loyalitetsforpligtelse: det til hustruen og det til DKP; de to historier fremlægges her med al den dramatik, de på nogen måde kan afgive. Den østrigske malerinde (og kommunist) Elisabeth Karlinky (1904-94) traf Scherfig i Gundlsee i 1925, stormende forelskelse (vist navnlig fra hans side). Forholdet til Elisabeth, kaldet Liesl (efter østrigsk navneskik) gav anledning ikke blot til Scherfigs (uafsluttede) tyskstudier ved Københavns Universitet, men også til den betydningsfulde rejse til USA 1929-30, hvor han modtog varige indtryk af kapitalismens skyggesider og amerikansk kulturløshed. Hardis' ellers kronologisk komponerede biografi åbner *in medias res* med denne rejse. Og anledningen var den, at Liesl var søgt til USA for at pleje sin kunstneriske karriere og slippe for hjemmets patriarkalske tyranni. Værre var det, at en rival ved navn James, kaldet Jim (efter engelsk navneskik) havde stukket Scherfig ud hos Liesl og endda benyttet det lidt tarvelige scoretrick at bilde pigebarnet ind, at han var af gammel engelsk adel, skønt manden vist nok i virkeligheden tværtimod var finansjournalist. Nu ville unge Scherfig træffe sin elskede en sidste gang, helst naturligvis erobre hende tilbage. Et brev fra ham til hende, hvis offentliggørelse her (p. 18f) næppe ville have fornøjet afsenderen, emmer af undertrykt fortvivlelse og desperation. Parret blev senere genforenet i Paris, gift i København 1931 og levede lykkeligt sammen til deres (Scherfigs) dages ende (1979), i Tikøb og andre steder.

Den anden afgørende loyalitetsforpligtelse gælder Scherfigs forhold til det danske kommunistparti, hvor han siden sin indtrædelse ved årsskiftet 1931/32 var fuldt så stålsat som sin forfatterkollega og navnefælle Kirk. Dynamikken – og dynamitten – i denne tilsyneladende ørken af konstans finder anmeldte biograf i bruddet mellem de gamle venner og partikammerater Scherfig og Carl Madsen, der ved Warszawapagtlandenes indmarch i Prag 1968 så større velsignelse i de sovjetiske tanks end DKP, som i denne sag undtagelsesvis havde tilladt sig et lille pip af kritik af Moskva; Madsen afveg dermed fra partilinjens (i stalinistisk retning). Nye konflikter kom til, og 1975 stod han til eksklusion; Scherfig måtte som

medlem af DKP's centralkomité vælge mellem venskabet og partiloyaliteten. Han valgte partiet. Tilløb til en slags forsoning (pr. brev) blev dog lige nået inden Carl Madsens død 1978.

Lige så udførlig besked vi får om den biograferedes livsomstændigheder, lige så ubehjælpom synes anmeldte forfatter at stå over for Scherfigs litterære produktion. Omtalen af værkerne indskrænkes hovedsagelig til dels et handlingsreferat, dels en citerende mønstring af modtagelseskritikken; en egentlig analyse af romanerne (af fx tematisk, kompositorisk eller stilistisk art) savnes så godt som fuldstændigt. Men – kunne man da spørge – hvad så med den interrelatering eller dialektik mellem vita og værk, som vi indledningsvis udnævnte til livsnerven i forfatterbiografien som genre? Her er der faktisk noget at hente, om end kun i form af punktuelle paralleller – hvor det drejer sig om personer altså anlæggelse af synspunktet: nøgleroman. Hvilket jo altid kan være af interesse, i det mindste som personalhistoriske håndsrekninger til fremtidens udgivere og kommentatorer.

Vi får således sandsynliggjort, at Scherfig benyttede egne erfaringer fra sin internering til fængselskildringerne i *Frydenholm* (p. 158), vi får udpeget, præcis hvilke af 1930'ernes sekteriske genrejserbevægelser der ligger bag hvilke af Scherfigs *Idealister* (p. 179), skønt en sådan genkendelse let opleves af enhver romanlæser, der blot har Richard Andersens populære *Danmark i 30'erne* (1968) inden for rækkevidde. Kendt stof er desuden, efter hvilke modeller fra »edderkoppesagen« og besættelsestiden personerne er tegnet i hhv. *Skorpionen* (p. 221) og *Frydenholm* (p. 261ff); i sidste tilfælde er det grundlæggende arbejde allerede ydet af Elias Bredsdorff (*Fra Andersen til Scherfig*, 1978, p. 191ff, opr. i kongresakterne *Den moderne roman og romanforskning i Norden*, 1970). Derimod har undertegnede anmelder ikke tidligere set virkelighedskorrelaterne for *Den fortabte Abe* identificeret og diskuteret så detaljeret, som det sker her (p. 274ff).

Sært tilfælde af sådanne 1:1-koblinger mellem vita/realia og fiktionsværk træffer vi, hvor de første tillægges egentlig forklaringsværdi i forhold til det sidste og der altså etableres en kausalrelation mellem dem. Årsagsforklaringer af denne art er jo den biografiske litteraturforsknings *raison d'être*, og de optræder da også tilbagevendende i anmeldte monografi, fx når det i forbindelse med Scherfigs tidlige kriminalnoveller til ugepressen (nu genudgivet af Benni Bødker i: *Bortførelsen fra St. Leu og andre kriminalnoveller*, 2005) hedder, at de »synes at afspejle den foragt for New York og den glæde ved Paris (...) som havde så direkte at gøre med hans forhold til Elisabeth Karlinsky. I New York var han uheldig uden hende, i Paris året efter lykkelig med hende« (p. 99, jf. p. 112). Principielt tilsvarende forklares (træk i) *Den forsvundne Fuldmægtig* ud fra Scherfigs livsomstændigheder på romanens affattelsestidspunkt, stoffigt ved, at beboerne i det landsogn, hvortil Amsted flygter, skulle være støbt over lokalbefolkningen, der udgjorde Scherfigs aktuelle naboer i Tikøb, ideologisk ved, at den kritiske fokusering på den tæmmede borgermands livsform skulle reflektere DKP's (og dermed Scherfigs) aktuelle nærhed til kulturradikalismen i 1930'ernes forbigående »folkefrontsalliance« (p. 118ff), medens det kritiske fokus i *Idealister* så afspejler

denne alliances sammenbrud (p. 183). Det sort-hvide samfundsbillede i *Skorpionen* forklares til gengæld som resultat af DKP's/Scherfigs »lejrtenkning« efter 1945 (p. 219).

Bogen er behagelig læsning; sproget flyder let og sikkert for den professionelle skribent, skønt fejl her og der støder en konservativ sprogbruger, begyndende med undertitlens »biografi om« i stedet for det korrekte: af. Der forekommer ordstillingsfejl (p. 9, l. 1-2 fn.), pronominalfejl (p. 15, l. 11 fn.; p. 121, l. 15 fn.), forkerte pluralis (p. 16, l. 4fn.; p. 269; l. 5 fn.) og uortodoxe ordformer (p. 258, l. 6 fn.; p. 273, l. 9) – og så hedder Gelsteds berømte digt rettelig »Munkene og Homer« (p. 329). Men det er måske slet ikke så slemt i en bog på 350 sider. Apropos det sproglige forekommer det lidt mere ubehageligt, at forfatteren på den ene side – i forordet (p. 11) – må takke for »hjælp til oversættelse fra tysk«, skønt de fra tysk oversatte tekster (især korrespondancen mellem Scherfig og Elisabeth Karlinsky) visselig ikke tyder på overvundne sproglige komplikationer, på den anden side sætter sig til dommer over korrespondenternes fremmedsprogsherskelse: Han skriver »et rimeligt sikkert tysk« (p. 18), hun »et knirkende engelsk« (p. 21). Den ene ikke-oversatte linje, der citeres fra ham (p. 23), gør i øvrigt ikke den unge tyskstuderende ære – eller Hardis har ikke kunnet se forskel på hans n'er og m'er?

Jens Kr. Andersen

Lotte Thyrring Andersen og Bruno Svindborg (udg.): Poetiske forposter. Jens Kruuse og Heretica. Breve til Jens Kruuse 1942-72. Per Højholt og Heretica. Breve 1948-53. Gyldendals Forlag, København 2008. 320 sider, 349 kr. ISBN 978-87-0207-225-9.

Poetiske forposter indgår som det første bind i en serie fra det forskningsrådsstøttede netværk »Moderne positioner efter 1940«, hvis hovedredaktører er Anders Thyrring Andersen og Anne-Marie Mai. Bindet består af to dele, der begge fremlægger et brevmateriale, introducerer til det og understøtter den løbende læsning med kommentarer og supplerende bilag i form af artikler, anmeldelser og digte.

I selvbiografisk perspektiv har facetter af efterkrigstidens modernismehistorie været kendt fra fx Thorkild Bjørnvigs, Ole Wivels og Knud W. Jensens erindringsbøger, men det er først inden for de sidste 10-15 år, at dokumenter og breve fra 40'ernes og 50'ernes litteratur- og kritikhistorie er blevet genstand for målrettet udgivelse. Det begyndte vel med Frank Jægers og Karen Blixens breve, fortsatte med Martin A. Hansens dagbøger og breve og bliver nu fulgt op med bl.a. dette bind breve, der i det væsentlige hører til i *Heretica*-perioden 1948-53, centreret omkring Jens Kruuse, Bjørn Poulsen og den unge esbjergenser Per Højholt (Jørgensen), der debuterede i det sidste nummer af tidsskriftets første årgang, 1948. Debutanten blev straks interviewet i *Vestkysten* og rapporterede tilbage til Bjørn

Poulsen: »Der er sket et glædeligt opsving i interessen for *Heretica* efter min debut. Det gælder altsaa her i byen. Jeg ved med bestemthed at den har medført i hvert fald 3-4 nye abonnenter og ca. dobbelt saa mange løssalg«. Midt i den provinsielle hjemlighed, der her gør sig gældende, er det måske værd at huske på, at i nøjagtigt de samme år sad den blot et år ældre Thorkild Hansen i Paris, hvorfra han sendte en strøm af litterære artikler hjem til *Ekstra-Bladet*. Også de er senere optrykt (af Lars Peter Rømhild og Gitte Jæger) og bidrager med vigtige europæiske brikker til periodens nationale puslespil.

De *Poetiske forposter* (der i kolofonen ironisk nok er blevet til *Politiske forposter!*) er en lidt ujævn kildepublikation.

I Jens Kruuses tilfælde udgives alene breve *til* ham, fordelt over 30 år og ordnet alfabetisk efter afsendere, så læseren under en fortløbende læsning gang på gang må springe tilbage i tid for at begynde forfra – og i modsat fald kan have lidt vanskeligt ved at finde frem til bestemte breve. Bogen mangler i høj grad et instruktivt register. Opbygningen i første del betyder mange omstillinger, og man savner unægtelig dr. Kruuses bidrag som brevvekslingens personlige og stilistiske centrum. Det råder den fyldige indledning bod på ved at give en velunderrettet introduktion til hans forfatterskab fra 1948 og frem og dermed holde de grundtemaer og positioner frem, som korrespondenternes breve er reaktioner på. Hertil knytter sig som bilag tre optryk fra 1948, 1950 (en fin nærlæsning af nogle la Cour-digte) og 1957 (den fremragende anmeldelse af Tage Skou-Hansens roman *De nøgne Træer*, dog vist med fejl 154ø og 155ø).

Jens Kruuse (1908-1978) havde læst sammenlignende litteratur på Københavns Universitet hos Vald. Vedel og Paul V. Rubow og avancerede hurtigt: Magister 1931, dr.phil. 1934 efter studieophold i England og Frankrig. Disputatsen om *Det følsomme Drama* hører til blandt periodens mange komparative genrestudier i Rubows spor: De solide arbejder af Hakon Stangerup om romanen, af Paul Krüger om fransk kritik, af F.J. Billeskov Jansen om essaygenren. Da lærestolen i almindelig og sammenlignende litteratur i 1939 blev oprettet ved Aarhus Universitet, var Jens Kruuse en indlysende kandidat til posten som docent og vendte hjem fra sin stilling som dansk lektor ved Sorbonne i Paris. De første år gik godt, miljøet omkring »Musiske Studenter« blev til, og talenter som Thorkild Bjørnvig, Bjørn Poulsen, Tage Skou-Hansen og andre blomstrede frem under den unge docents vinger.

Men stabil var hans indsats ikke, og da han bedrog universitetets kasse, måtte han i 1942 fortrække, først til Askov Højskole og – efter uregelmæssigheder også her – siden til jobbet som kritiker og kultureddaktør ved *Jyllands-Posten*. »Jyllands trompet«, som tilnavnet lød, blev her administreret med rund og fast hånd. Paul Krüger overtog docenturet og blev siden professor. Da Jens Kruuse i 1964 meldte sig blandt ansøgerne til et professorat i nordisk litteratur (efter Sven Møller Kristensen, der flyttede til København), spærrede fortiden, og han måtte trække sin ansøgning tilbage. Det universitet, der 20 år tidligere diskret havde hjulpet ham ud, huskede, hvorfor det havde gjort det.

Det var med andre ord et liv med begejstret gåpåmod, livsvilje og arbejdsevne, men også med nedture og stærke brudflader, spændt ud mellem patos og ironi og udlignet i en grandios sans for humor, der gjorde Jens Kruuse til en meget søgt foredragsholder.

Hans læsninger af digte i fx essaysamlingen *Den underlige Harmonie* (1958) var lydhøre og opmærksomme, nykritiske i deres analytiske vilje, eksistentielle i deres engagement (som den danske nykritik på mange måder også var det) og pædagogisk slagfærdige i deres opbygning af pointer; alt sammen formidlet i et anskueligt og enkelt sprog og holdt sammen i enkle sætningsstrukturer. Hans pædagogiske talent og sikre greb om den velturnerede anekdote eller pointe gled ubesværet sammen i avisens korte form. At lægge hans tidlige akademiske produktion ved siden af den senere og underkaste især den sidste en stilistisk og retorisk analyse må ligge lige for.

Det korte ophold i Askov satte lange spor af religiøs og eksistentiel karakter, og de kom til at præge programbogen *Den ny Virkelighed*, der udkom i 1948, omtrent samtidig med de første numre af *Heretica*. Hovedværker i verdenslitteraturen blev her genintroduceret i et opgør med ideologier og livsanskuelser; her – og i de mange anmeldelser – åbenbarede Jens Kruuse en litterær åbenhed og modtagelighed, som fik mange af de anmeldte forfattere til at reagere positivt tilbage, sådan som bogens breve fra fx Jørgen Gustava Brandt, Erik Knudsen, Paul la Cour, Jens August Schade, Tarjei Vesaas og Tage Skou-Hansen dokumenterer det. Hos Jens Kruuse fandt de både forståelse og bekræftelse. En vis jonglørvirksomhed og forhastede syntetiseringer kaldte også på modsigelse, bl.a. fra Erik Knudsen og *Heretica*-redaktøren Bjørn Poulsen, der gik i clinch med sin gamle lærers litterære teologi. Her ligger tyngdepunktet i den fyldige indledning af Lotte Thyrring Andersen (Statsbiblioteket).

Bogens anden del egner sig langt bedre til fortløbende læsning. Her står Bruno Svindborg (Det Kongelige Bibliotek) for fremlæggelsen af den intense brevvexling mellem Per Højholt og Bjørn Poulsen, fra maj 1948 til september 1950, mens Tage Skou-Hansen tager over i årene 1952-53. Også her suppleres der med bilag i form af et interview med den unge, debuterende lyriker og tryk af tidlige digte, som hidtil kun har ligget i manuskript. Det er et fint kildemateriale, som i høj grad fortjener at blive brugt og ganske sikkert også vil blive det.

Bjørn Poulsen (1918-2000) havde i mange år status som grå eminence, først på Wivels Forlag, siden på Gyldendal. Som forlagskonsulent læste og vurderede han mængder af manuskripter (nogle af konsulentudtalelserne kan ses i *Litterære bedømmelser*, 1979), prist og berømmet for sin omhu, grundighed og indsigt – og berygtet for sin sendrægtighed. Brevvexlingen med den helt unge, debuterende Per Højholt (1928-2004) viser ham fra den allerbedste side: Lydhør og hjælpende, skarp og kritisk, en redaktør, der holder sit tidsskrifts linje fast og dermed virker tilbage på den unge lyriker, der gerne vil frem, men også en maieutiker, der lytter, og som i kraft af elementær kunstnerisk sans respekterer det, han (særdeles grundigt) læser.

En særlig rolle kan man se, Paul la Cour har spillet. Hans engagement i tids-

skriftet *Dialog* fik vandene til at dele sig, uden at man – i den sky af store, uformelige begreber og abstrakte ord, begge korrespondenter tager i munden – altid føler sig ganske sikker på, hvad de taler om, og hvad der skiller. Det må være på tide, at få dokumenteret Paul la Cours indsats og betydning.

Gang på gang sætter Bjørn Poulsen fingeren på centrale steder hos Højholt og bringer ham videre:

Og saa det der næsten har optaget mig mest af deres brev, Deres omtale af den forskel der bestaar i mine digte mellem billedsproget og det psykologiske indhold, den psykologiske fortælling om man kan sige saadan. Jeg har selv været klar over at det var der der var noget galt (...) I billedet som er en del af min verden, er jeg sikker, der føler jeg at jeg har en del erfaring at bygge paa. Men kommer jeg udenfor denne snævre verden er jeg uerfaren naiv og saa er der to muligheder. Jeg kan benytte den naivistiske form med forsæt, men det forbyder intellektet mig eller jeg kan lære erfaring ad kunstig vej, ved at læse om den, opleve den paa anden haand, det er den vej jeg har valgt (16.1.1949).

Den gode mentor følger op ved at fremhæve

den Frygtløshed, hvormed De giver Dem Digtet i Vold og lader det sige alt, hvad det ved om Dem. Der er Vækst i denne Hengivelse til Digtet, fordi det fortæller om et Menneskes sande Muligheder og derved giver os nyt Mod. Jeg tror ikke, man kan blive et bedre Menneske af at digte, men man kan blive mere sig selv, og det maa give én nye Muligheder i Livet (9.2.1949).

Hen over sommeren 1949 sætter distancen til *Heretica* ind, klart formuleret af den 21-årige i et (uafsendt) brev fra 4.9.1949: »Paa en eller anden maade forfører I de unge poeter som søger til *Heretica*. Ubevidst faar I dem til at skrive paa en ganske bestemt maade, i hvert fald var det tilfældet med mig«. Tre uger tidligere havde han skrevet, at

Jeg er bange for den tilnærmelse til højskolen[,] til det sært akademisk folkelige, I dyrker (...) Jæger er en typisk landliggerpoet. Dær ligger efter min mening nemlig den store fejl ved *Heretica*. I flygter baade aandeligt og rent bogstaveligt bort fra byen[,] bort fra livet og *bort fra poesien!* (11.8.1949).

Imidlertid fortsatte dialogen yderligere et stykke tid, og endnu i januar 1950, da han var ophørt som redaktør, kan man se Bjørn Poulsens rummelighed i et langt, velskrevet brev (12.1.1950) om den kunstneriske skabelsesproces, som nok kan fortjene at finde vej til en antologi om emnet og læses sammen med fx Martin A. Hansens artikel om »Konvention og Formaand« fra 1948:

Digtet maa løbe forud som en Sporhund, og Haanden der skriver og Aanden der erkender det skrevne, maa have Mod til at følge efter. Saadan digter man maaske ikke, hvis man er en Karakter med en fast Etik og et bestemt Maal i Tilværelsen, men hvem er det i Dag? Saadan digter man derimod, naar man er usikker og raadvild i alt undtagen sit poetiske Instinkt. Saa er man prisgivet dette Instinkt, og saa maa man ogsaa prisgive sig til det, hvis man vil føres videre. For den raadvilde og usikre kan Poesien blive et Mid-del til at genopdage og dermed genvinde Karakteren eller ihvertfald Karakterens og dermed ogsaa den etiske Maalsætnings Nødvendighed.

Poetiske forposter er en udgivelse, der består af lidt for mange og lidt for disparate dele. Det gør den besværlig at arbejde med, men den dokumenterer Jens Kruuses og Bjørn Poulsens placeringer som to af periodens nøglefigurer og fødselshjælpere, samtidig med at den viser Per Højholt i afsættet.

Per Dahl

Jens Peter Schjødt: Initiation between Two Worlds: Structure and Symbolism in Pre-Christian Scandinavian Religion. Translated by Victor Hansen. The Viking Collection 17. Odense: The University Press of Southern Denmark. 2008. 525 sider, 375 kr. ISBN 978-87-7674-327-7.

Monografien *Initiation between Two Worlds* er en oversættelse af Jens Peter Schjødts doktorafhandling, som han forsvarede i 2004 ved Aarhus Universitet (*Initiation, liminalitet og tilegnelse af numinøs viden: En undersøgelse af struktur og symbolik i førkristen nordisk religion*). Bogen er opdelt i 11 kapitler, hvorefter der følger en liste over forkortelser, en bibliografi og et indeks. Schjødts monografi er et spændende og udfordrende bidrag til forskningen i førkristen nordisk religion. Forfatteren foreslår en ny religionsvidenskabelig metode til identifikation af førkristne elementer i de kristent overleverede tekster, og han argumenterer overbevisende for tilstedeværelsen i en lang række tekster af et narrativt kompleks, som er forbundet med tilegnelse af numinøs viden, og som i nogle tilfælde kan gå tilbage til førkristen tid.

I monografien undersøger Schjødt initiation i førkristen nordisk religion. I forbindelse med den spiller Odin en dominerende rolle, hvorfor en stor del af bogen handler om ham og de myter og fortællinger, hvor Odin på den ene side optræder som initiand og får del i en guddommelig eller numinøs viden, og de fortællinger hvor Odin på den anden side videregiver en guddommelig viden til legendariske helte som fx Sigurd Favnersbane, Hadding og Bødvar Bjarke og Høt. Fortællingerne, som Schjødt analyserer, er overleveret i eddadigte, Snorris *Edda*, *Gylfaginning* og dertil i en række fortidssagaer, *Völsunga saga* og *Hrólfs saga kraka*, og i Saxos *Gesta Danorum*.

Med sin studie applikerer Schjødt teorier og perspektiver fra religionshistorien på studiet af førkristen nordisk kultur med det formål at øge vor forståelse af en række myter og narrativer, hvad der videre skal kunne give os indblik i hedenskaben og dens verdensbillede. Undersøgelsen af initiation markerer – på nogle punkter i forlængelse af Terry Gunnells studie af en række eddadigte (1995) – en genoptagelse af myte-ritual-teorien inden for forskningen i førkristen nordisk religion, men Schjødts studie er den første dybtgående undersøgelse af dette fænomener i førkristen nordisk religion. Oprindeligt blev myte-ritual-teorien udviklet af Jane Ellen Harrison (1850-1928), som var klassisk filolog, arkæolog og religionshistoriker. Harrison inddrog arkæologisk materiale i sine undersøgelser af græske tekster, og som den første kunne hun påvise betydningen af initiation i græsk-romersk mytologi. Men forskeren i ritualer i førkristen nordisk religion befinder sig i en sværere situation end forskeren i græsk-romersk religion, fordi overleveringen om kult og ritualer i Norden, som bekendt, er yderst sparsom. I modsætning til det græske materiale, findes der ingen nordiske tekster fra hedenskabens tid, som er samtidige med de ritualer, som de, ifølge teorien, svarer til. At forske i førkristne nordiske ritualer på grundlag af de overleverede tekster svarer stort set til at skulle forske i græsk-romerske ritualer på grundlag af kirkefædrenes skrifter. Schjødt er opmærksom på dette problem, og i sit arbejde anlægger han en ny metode, idet han i analysen af de enkelte narrativer fokuserer på deres struktur og forløb (»sequential structure«) og det semantiske univers, som de afspejler. Den sekventielle struktur, som findes på tværs af de mange narrativer og det semantiske univers, som Schjødt identificerer, antages at stamme fra førkristen tid. Men undersøgelsen er ikke primært rettet mod rekonstruktion af initiationsmyter og -ritualer: »The objective of the investigation is, in the first instance, neither the rituals nor their reconstruction, but rather (...) an attempt to reveal the semantic universe within which the structure and symbolism of initiation take place« (s. 13).

I det første kapitel (»Introduction«) giver Schjødt en arbejdsdefinition af begrebet initiation; der er tale om en særlig sekventiel struktur, som enten er narrativ eller rituel, og som anvender en række symboler til at markere forskellen mellem sekvensens initialfase og finalfase. Initiandens opnåelse af et numinøst potentiale (viden eller egenskaber) står centralt i sekvensens forløb. Uden det numinøse potentiale ville initianden ikke være i stand til at opnå sin status i den finale situation. Finalsituationen markerer et højere niveau, som principielt er irreversibelt, for initianden (s. 12). I samme kapitel diskuterer Schjødt også kildernes beskaffenhed og argumenterer for, at kilderne – til trods for deres generelle tavshed om førkristne ritualer – alligevel kan udsige noget om førkristen religion og ritualer, hvis man netop foretager forløbsanalyser.

I monografiens andet kapitel (»Research History«) giver Schjødt en oversigt over tidligere forskning i initiation med vægt på Arnold van Gennep, Mircea Eliade, Victor Turner og dertil nyere forskning af Jean La Fontaine og Lauri Honko. I anden del af samme kapitel diskuterer forfatteren forskning i initiation i nordisk religion, hvor Lily Weiser og Otto Höfler indtager en central placering. Man kun-

ne her have ønsket sig en diskussion af samtidens brug og kontekst for Höflers hypotese om kultiske og ekstatiske mandeforbund, som i sin tid fik betydning for nazismens selvforståelse som en quasi-religiøs og ekstatisk bevægelse. Hvis man bruger Höflers resultater, bør man tage forbehold for, om de er affødt af hans ideologi eller af kritiske studier af kilderne. Kapitlet munder ud i en konklusion om, at det hidtil har skortet på studier af initiation inden for nordisk religion og mytologi. Denne mangel bøder den nærværende monografi på.

I kapitel 3 (»Towards a Definition of the Category of Initiation and the Criteria for the Choice of Material«) diskuteres klassifikationen af ritualer, forholdet og forskellen mellem myter og ritualer og endelig definitionskriterier. Med udgangspunkt i en ritualmodel med tre faser af van Gennep – hvor initianden må gå igennem et forløb, der indebærer adskillelse fra hans oprindelige tilværelse (*separation*), ophold i en liminalsfære (*transition*) og en indlemmelse i en ny tilværelse (*inkorporation*) – opstiller Schjødt en mere detaljeret sekvensmodel for initiationsritualer, som består af fem faser: 1) en initialfase, 2) en separationsfase, 3) en liminalfase, 4) en reintegrationsfase og 5) en finalfase. I narrative og rituelle sammenhænge kan forløbet fremstå mere komplekst. Men en række kriterier er ifølge Schjødt afgørende for, om der er tale om initiation: 1) Finalfasen må nødvendigvis være irreversibel; 2) der skal indgå en sekvens, som er i overensstemmelse med van Genneps model, samt en initialfase og en finalfase; 3) I liminalfasen skal der optræde en række oppositionspar, som karakteriserer forholdet mellem den liminale og ikke-liminale tilstand, idet liminalfasen er karakteriseret ved at være 'modsat' i forhold til de andre faser; 4) kriteriet, som kvalitativt adskiller initial- og finalfase, er tilegnelsen af en numinøs kraft.

I kapitel 4 (»The Sources«) diskuterer forfatteren kilderne til førkristen nordisk religion, og han gør rede for undersøgelsens korpus. Schjødt antager med støtte hos andre forskere, at eddadigtene har bevaret »a genuine world of ideas« (s. 92), og at de synes hos tilhørerne at forudsætte en mængde viden, som må have rødder i det hedenske verdensbillede til trods for digtenes lange tratering i kristen tid. Forfatteren advarer imod at anvende Bibelen og hagiografiske tekster som parallel for elementer og passager i eddadigtene, men han anerkender, at der kan være foretaget interpolationer i nogle passager, og han slår fast, at:

unless there are content-elements that seem to be incompatible with the pagan understanding of the world, which we are generally presented with, it is artificial to accept a connection with the Christian concept of the world only because we can demonstrate a (often not especially convincing) parallel from Christian scriptures, which *might* have been known in Iceland or in other parts of Scandinavia in the twelfth, thirteenth or fourteenth centuries (s. 94).

Fra et teksthistorisk standpunkt bør denne påstand vendes på hovedet, for digtene har – i kortere eller længere perioder – været traderet i et kristent miljø, hvor ro-

merkirkens kristendom, og ikke hedenskabens fortællinger, var den primære kontekst og referenceramme. Der synes at være grund til større skepsis over for teksternes værdi som kilder til den førkristne verden, end hvad Schjødt lægger op til, også selvom der er tale om et religionsvidenskabeligt studie.

Kapitlerne 5 («Óðinn Myths 1: Mimir and Kvasir»), 6 («Óðinn Myths 2: Hanging, *seiðr*, and *vqlur*»), 7 («Other Mythical Figures») og 8 («The Human Heroes») indeholder analyser af myter og narrativer. I kapitlerne 5 og 6 fokuserer forfatteren på Odin, der, som han argumenterer for, er *initianden* i det nordiske panteon *per se*. I kapitel 7 undersøges andre mytiske figurer (Thor, Ottar og Svipdag). Det konkluderes, at Thor-myterne ikke giver os indsigt i nogen initiationssekvens. Videre har vi i *Hyndluljóð*, hvor Ottar optræder, på den ene side elementer nok til at kunne tale om en initiationsmyte, men mangler på den anden side den afgørende finalfase. Endelig konkluderer Schjødt om Svipdag at han, hvis man betragter de to digte *Grógaldur* og *Fjolsvinnsmál* samlet, synes at forblive i liminalsfæren, hvorfor disse digte hverken betragtet hver for sig eller sammen opfylder de enkelte led i definitionen af et initiationsforløb. Kapitel 8 er koncentreret om 'de menneskelige helte' (Hadding, Sigurd, Sigmund og Sinfjotle og Bødvar og Høt), hvor Odin atter, som Schjødt viser, spiller en dominerende rolle.

Nogle af de analyserede narrativer og myter (fx stroferne om Odins selvhængning i *Hávamál*) må ifølge Schjødt have været nøje forbundet med et ritual. Stroferne om Odins selvhængning anses for at udgøre en instituering af et større ritual.

I denne del af bogen demonstrerer Schjødt overbevisende, hvordan Odin indtager en central placering i disse myter i kraft af de mange beretninger om hans tilegnelse af forskellige former for (numinøs) viden. Dertil viser Schjødt ved sine analyser af modsætningsparrene, hvordan liminalfasen er kendetegnet ved, at alt så at sige er vendt på hovedet i forhold til de andre faser. Initianden indtræder i denne fase i en slags underverden, hvor det numinøse objekt skal hentes hos en kvindelig skikkelse.

I de to første afsnit af kapitel 9 («Rituals») fokuserer Schjødt på ritualer i forbindelse med fødsel, pubertet, bryllup, død og begravelse. Men han må konstatere, at kildematerialet er så sparsomt, at det ikke kan lade sig gøre at studere eller rekonstruere ritualer i forbindelse med fødsel, pubertet og bryllup. I diskussionen af ritualer i forbindelse med død og begravelse inddrager Schjødt bl.a. Ibn Fadlans beskrivelse af ritualerne omkring den svenske vikingehøvdings død og argumenterer for, at initiationsmodellen kan åbne for vor forståelse af elementer i disse beskrivelser. I de følgende afsnit af samme kapitel diskuterer Schjødt initiation af krigere, indgåelse af edsbroderskab og initiation af konger. Han gør rede for tidligere forskning i disse ritualer, særlig af Lily Weiser, Klaus von See, Leopold Hellmuth og Jere Fleck.

I kapitel 10 («The Acquisition of the Numinous and the Other World: The Analysis of the Semantics of Liminality») går Schjødt videre i sin analyse af liminalfasens semantiske univers. I denne forbindelse opregner han en række modsætninger mellem aser og vaner. Vanerne indgår ægteskaber med jætter, mens

aserne typisk dræber dem (s. 391). Vanerne er knyttet til en ktonisk sfære (måske er Freja identisk med Hel), og de er karakteriseret ved seksualitet, mens aseguden Odin primært er karakteriseret ved sit intellekt. I monografiens afsluttende kapitel (»Perspectives and Conclusions«), opsummerer Schjødt undersøgelsens perspektiver og konklusioner. Han konkluderer i den forbindelse, at det er sandsynligt, at flere af de episke beretninger, hvori initiationens fem faser kunne identificeres, kan gå tilbage til ritualer. Ifølge Schjødt viser undersøgelsen, at den religionsvidenskabelige metode via sekvensanalysen kan fremdrage ældre strukturer, der må gå tilbage til førkristen religion. Han tilføjer, at man derimod fra et 'hyperkritisk eller positivistisk' perspektiv (s. 458) sandsynligvis ville argumentere for, at sådanne strukturelle og symbolske konfigurationer ikke har eksisteret på anden måde end i ren narrativ form.

Denne påstand kan lyde som en udfordring, og som teksthistoriker eller filolog fristes man til at efterprøve, om alle de narrative sekvenser, som Schjødt analyserer, nødvendigvis går tilbage til førkristen tid. Middelalderens tekster er udtryk for en slags patchwork-kultur: Teksterne er syet sammen af forskellige tekster, som redaktøren har syntes hørte til og bidrog til fortællingen. I det følgende vil jeg foretage nogle nedslag i Schjødts religionshistoriske analyser. Selvom Schjødt med sekvensanalysen af en række episke forløb argumenterer godt for, at flere af passagerne kan afspejle en slags initiation, begrænses ikke desto mindre gyldigheden af enkelte analyser pga. manglende hensyntagen til særlige forhold i tekstens overlevering eller den særlige kontekst, som den enkelte narrativ indgår i i den specifikke tekst.

Schjødt foretager en analyse af struktur og symboler i fortællingen om Sigurd Favnersbane i *Volsunga saga* (fra Sigurds opvækst hos Regin til beskrivelsen af hans imponerende udseende og egenskaber efter hans ophold hos Brynhild). Han identificerer de fem forskellige obligatoriske initiationsfaser og konkluderer, at hans analyse viser »that the structure and symbolism, which is present and which demonstrates such close parallels to actual myths and to the initiation-complex as we come across it all over the world, must go far back into pagan times« (s. 297f.). Men *Volsunga saga* er, som bekendt, en tekst, der er skrevet i middelalderen. Den består hovedsagelig af prosabearbejdelser af eddadigte fra et håndskrift, der var nært beslægtet med Codex Regius af eddadigtene (GKS 2365 4to), men sagaskriveren har også interpoleret tekststykker fra *Piðriks saga af Bern*, som blev skrevet mellem et tidspunkt i 1100-tallet og 1250-51, og hvis ældste håndskrifter stammer fra slutningen af 1200-tallet. Beskrivelsen af Sigurd, hans egenskaber, udseende og deriblandt hans dragetegn, identificeres af Schjødt som finalfasen i initiationsekvensen. Men netop dette kapitel i sagaen er en næsten ordret interpolation fra *Piðriks saga*, kap. 291 (udg. Henrik Bertelsen (STUAGNL 34), København 1905-1911, s. 345f.). Den narrative struktur med dens episke forløb om Sigurd, fra hans opvækst og til beskrivelsen af hans nærmest overmenneskelige karakteristika i *Volsunga saga*, er således ikke udtryk for en gammel struktur, der har overleveret fra hedensk tid i middelalderens tekster. Tværtimod står vi med

dette eksempel over for et episk forløb, som en kristen sagaskriver har sat sammen i middelalderen.

Det andet eksempel, som jeg vil gribe fat i, er Schjødts diskussion af Odin og Lokes edsbroderskab med udgangspunkt i *Lokasenna* (str. 23-25). I denne forbindelse rekonstruerer Schjødtt en myte om Lokes ophold i underverdenen, som ikke er kendt fra nogen anden kilde, og som han sætter i forbindelse med tilegnelse af numinøs viden. Grundlaget for rekonstruktionen er en bogstavelig læsning af str. 23, hvor Odin beskylder Loke for at have opholdt sig otte år, som kvinde og malkeko (eller malkende en ko), under jorden, hvor han også fødte børn. Under sit ophold i underverdenen kan Loke i kvindeskikkelse ifølge Schjødtt have fungeret som mediator for Odins tilegnelse af numinøs viden. Schjødtt antager, at Lokes underverdensophold har involveret, at han har fået evne til at sejde (sandsynligvis i forbindelse med et kønsskifte), og at der har indgået en seksualakt, eftersom det fortælles, at han fødte børn. Efter sit ophold i underverden, antager Schjødtt, blander Loke blod med Odin, hvorved han overfører disse evner til Odin. Schjødtt gør rettelig opmærksom på, at »we do not know the myths that are the basis for Loki's journey to the underworld«, men at der er tale om »a possible reconstruction that is in agreement with everything we know about Loki« (s. 213). Min anke ved Schjødts rekonstruktion er, at han i sin brug af str. 23 ikke tager højde for den særlige kontekst, som strofen er en del af. *Lokasenna* er en *senna*, en trætte eller et skænderi, hvor guderne retter beskyldninger mod Loke, og han mod dem. Der er hovedsagelig tale om nidbeskyldninger: De mandlige guder er feje, umandige eller kvindeskabninger (som Odin beskylder Loke for), mens gudinderne er promiskuøse. Sådanne beskyldninger er gængse nidbeskyldninger (jf. Meulengracht Sørensens studie, *Norrønt nid*, fra 1980). Vi finder samme type af beskyldninger i flere andre tekster, fx i *Vqlsunga saga* (kap. 9) og i *Hrólfs saga Gautrekssonar* (kap. 26). I *Vqlsunga saga* retter Sinfjötle flere åbenlyst usand nidbeskyldninger mod sin fjende Granmar. Han beskyldes for at have været en volve, som valgte Sinfjötle som sin mand, for at have været en valkyrie i Asgård, som Sinfjötle avlede ni ulve med, for at have været en hoppe hos en hingst, og for at have været gedehyrde hos en jætte. Anklagerne, som Granmar retter mod Sinfjötle, sigter derimod til hændelser tidligere i sagaen, nemlig til Sinfjötles ophold i skoven i ulveham, selvom de også indeholder urigtige beskyldninger om kastration. I *Hrólfs saga Gautrekssonar* beskylder kong Rolf en bersærk for at have en hoppe som mor og en sodomist som far, også en åbenlyst usand beskyldning, der ikke desto mindre får bersærken til at springe brølende op. Og der findes mange flere eksempler i norrøne digte og sagaer. Med Meulengracht Sørensens ord:

de ærerørige beskyldninger [udnytter] en række tabuforestillinger, hvoraf den vigtigste er den seksuelle (...) Der brugtes (...) også andre typiske tabuer: overskridelse af modsætningen menneske : dyr eller menneske : trolld eller af det sociale tabu, der satte grænse mellem fri mand og træll, eller af det stærkt tabubelagte felt, der omfatter ekskrementer og lignende (s. 29).

Det forekommer mig dristigt, måske ligefrem uholdbart, at rekonstruere en myte om Loke i kvindeskikkelse i underverdenen på grundlag af en beskyldning, der anvender nidterminologiens stereotyper. En analyse, der skal godtgøre, at elementer i middelalderligt overleverede tekster stammer fra en førkristen forestillingsverden, bør tage hensyn til kontekst, genre og overlevering.

I den forbindelse må det nævnes, at man visse steder i bogen kunne have ønsket sig en anden tone over for den kildekritiske eller filologisk skolede forskning i nordisk mytologi. Denne skole (hvor man finder forskere som bl.a. Walter Baetke og Anne Holtsmark) omtales som »hypercritical« (jf. s. 155, 225), og deres resultater afvises måske lidt for let (jf. s. 177). Af det ovenstående eksempel fra *Volsunga saga* fremgår det, at en 'hyperkritisk' eller filologisk metode bør indgå som en del af arbejdet med kildematerialet, når man søger efter førkristne myter og ritualer. Således er det også beklageligt, at Schjødt (fx s. 178, 187) forholder sig ukritisk til Adam af Bremens beskrivelse af templet i Uppsala i fjerde bog af *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* og ikke forholder sig til Henrik Jansons velargumenterede tese om, at Adam af Bremens beskrivelse afspejler samtidige kirkepolitiske forhold, og at den netop ikke er en troværdig beskrivelse af hedensk kult i Adams samtid (i *Templum nobilissimum: Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*, 1998). Alene de mange kristne runesten fra 1000-tallets Uppland, som klart viser, at der var tale om et kristent område, burde mane til skepsis over for Adams beskrivelse af den hedenske kult i Uppsala (jf. Janson, s. 22). Ligeledes bør det nævnes, at tekstgrundlaget ikke altid er optimalt. Saxos *Gesta Danorum* læses i Olrik og Ræders udgave fra 1931, men ikke i Karsten Friis-Jensens udgave fra 2005, hvor teksten er emenderet mere skånsomt. Fortidssagaerne læses i Guðni Jónssons populære udgave, som hverken giver informationer om sagaernes overlevering eller eventuelle redaktioner. Tekstgrundlaget er af principiel betydning, og værdien af forskningsresultater afhænger nødvendigvis af det empiriske materiale, som forskeren lægger til grund.

Af mindre ting skal det sluttelig nævnes, at monografien indeholder enkelte fejl, som burde være fanget på redaktionelt niveau, idet de skyldes svigtende korrekturlæsning og oversættelsesfejl (»drýgðot í árdaga; / firriz æ forn rǫc firar«, s. 208, som skulle være »drýgðot í árdaga; / firriz æ forn rǫc firar; »it issimilarly«, s. 193, som skulle have været »it is similarly«, m.fl.).

Schjødts monografi er, som allerede nævnt, et udfordrende bidrag til forskningen i førkristen, nordisk religion, og bogen har potentiale til at generere ny interesse for ritualer og for forholdet mellem myte og ritual i førkristen nordisk religion.

Annette Lassen